

DIPLOMSKA NALOGA

GREGA KONKOLIČ

UNIVERZA NA PRIMORSKEM
FAKULTETA ZA MANAGEMENT

Diplomska naloga

ANALIZA PREVODA TER VSEBINE KNJIGE
DOKTRINA ŠOKA IN NEOLIBERALIZEM V SLOVENIJI

Grega Konkolič

Koper, 2014

Mentorica: doc. dr. Alenka Kocbek

POVZETEK

Diplomska naloga razčlenjuje prevod ter vsebino knjige Doktrina šoka in raziskuje obstoj neoliberalizma v Sloveniji. Obravnava razne teorije ter pristope v prevodoslovju (funkcionalistični pristop, teorijo skoposa, Venutijev pogled, teorijo memov idr.), ugotavlja primernost izbrane strategije pri prevajanju knjige v slovenski jezik, izpostavlja razlike med izvornim ter ciljnim besedilom in predlaga nekatere drugačne možne rešitve. Pri oblikovanju prevoda je treba poskrbeti, da se ohrani namen, ki ga izvirnik skuša posredovati, upoštevati kulturno ter jezikovno okolje bralca, paziti na to, da je besedilo tekoče berljivo, spoznanja ali ideje pa širiti ter razvijati dalje oz. (še) naprej. Skozi več področij predstavlja vsebino knjige, opredeljuje nove ali ne(po)znane pojme, ki se pojavljajo skozi zgodbo, opisuje (kruti) vzpon neoliberalistične ideologije, prikazuje presenetljivo prepletanje kapitalizma ter teorije evolucije in ugotavlja, da obstaja posredna povezava med neoliberalizmom ter prevodoslovjem.

Ključne besede: Doktrina šoka, prevodoslovje, sebični gen, neoliberalizem, ideologija, svobodni/prosti trg, kapitalizem uničenja, kriza, Slovenija.

SUMMARY

The thesis analyzes the translation and content of the book *The Shock Doctrine* and explores the existence of neoliberalism in Slovenia. It addresses various theories and approaches within translation studies (functionalist approaches, the skopos theory, Venuti's view, the theory of memes, etc.), observes the adequacy of the chosen strategy when translating the book into Slovenian language, highlights the differences between the source and the target text and suggests some other possible solutions. When creating a translation the translator needs to ensure that the purpose pursued by the original text is preserved, take into account the cultural and linguistic background of the reader, pay attention to making the text fluently readable and to (even) further spreading and developing its findings or ideas. By adopting an interdisciplinary perspective the thesis presents the contents of the book, defines new or unfamiliar terms that appear throughout the story, describes the (cruel) rise of neoliberal ideology, shows a striking interweaving of capitalism and the theory of evolution and concludes that there is an indirect link between neoliberalism and translation studies.

Keywords: *The Shock Doctrine*, translation studies, selfish gene, neoliberalism, ideology, free market, disaster capitalism, crisis, Slovenia.

UDK: 330.831.8(497.12)(043.2)

ZAHVALA

Iskrena hvala mentorici Alenki Kocbek za nesebično skrb ter strokovno pomoč, in da je znala v meni brezpogojno podpirati tisto, kar sem.

Najlepša hvala staršem ter sestri, da so me seznanili z obravnavano knjigo, mi omogočili študij, in da so mi marsikdaj dali prepotreben nasvet.

Hvala tudi tebi Meggy, za smeh in solze, za potrpežljivost, vztrajnost ter razumevanje.

SEMPER FIDELIS

VSEBINA

1	Uvod	1
1.1	Opredelitev problema in teoretična izhodišča	1
1.2	Namen in cilji diplomskega dela	4
1.3	Metode za doseganje ciljev diplomskega dela	4
1.4	Predpostavke in omejitve pri obravnavanju problema	5
2	Prevodoslovje.....	7
2.1	Glavne teorije, pristopi in pogledi v prevodoslovju	8
2.1.1	Funkcionalistični pristop	8
2.1.2	Teorija skoposa	9
2.1.3	Venutijev pogled	10
2.1.4	Kulturni (pre)obrat	11
2.1.5	Kulturna vpetost	11
2.1.6	Teorija memov	12
2.1.7	Kulturem.....	12
2.1.8	Sestavljeni pristop	13
2.2	Prevod knjige	13
3	Analiza vsebine knjige in pomenov nekaterih besed	18
3.1	Ideja prirejanja sveta.....	18
3.2	Šokterapija in mučenje	19
3.3	Popolna ekonomija	21
3.4	Komercializacija in vzpon miselnosti.....	22
3.5	Sprememba režima (<i>regime change</i>).....	23
3.6	Pozabljeni zločini	25
3.7	Saj ste imeli volitve	26
3.8	Izgubljeno v tranziciji (<i>lost in transition</i>).....	27
3.9	Okno priložnosti v megli tranzicije	28
3.10	Program za obnovo Evrope (<i>European Recovery Program</i>).....	29
3.11	Umetna kriza (<i>artificial crisis</i>)	29
3.12	Mehurček domovinske varnosti (<i>homeland security bubble</i>).....	29
3.13	Krog se sklene	30
3.14	Ideološki povratni udarec (<i>ideological blowback</i>)	31

3.15	Približevanje konca.....	33
3.15.1	Naravne katastrofe.....	33
3.15.2	Začetek ljudskega zavedanja.....	34
3.16	Nekaj je bilo narobe.....	34
4	Neoliberalizem in Slovenija.....	38
4.1	Prehod z leve na desno	38
4.2	Strm padec	38
4.3	Trenutno stanje	39
4.4	Vzroki in posledice.....	41
5	Sklep	44
	Literatura.....	51
	Priloge.....	55

When written in Chinese the word crisis is composed of two characters. One represents danger and the other represents opportunity.

John F. Kennedy

1 UVOD

Šok – 1. Zelo močan odziv organizma na telesno poškodbo, duševni pretres; 2. Veliko presenečenje ali osuplost (SSKJ 2014).

1.1 Opredelitev problema in teoretična izhodišča

Knjiga Doktrina šoka: Razmah uničevalnega kapitalizma (*The Shock Doctrine: The Rise of Disaster Capitalism*) avtorice Naomi Klein je ob izidu leta 2007¹ svet, v katerem živimo danes, predstavila v povsem drugačni luči. Ureditev svobodnega trga in kapitalizem, ki v vsej svoji mogočnosti danes vlada svetovnemu gospodarstvu, je pisateljica prikazala kot prakso, ki za sabo skriva izredno (ne)premišljeno ideologijo, iz katere nadalje izhajajo mnogo naklonjenih teorij.

Neverjetna – in vsekakor pričakovana – odmevnost knjige ponuja bralcu srečanje z nekaj zanimivimi problemi. Najpomembnejši, vendar neopazen, zakrit ter redko (če sploh) omenjen je način, kako je obravnavana knjiga prek prevoda vstopila v slovensko okolje. Ob tem se pojavi tudi vprašanje, kakšno vlogo je pri tem odigral prevodoslovni vidik, izbira prevajalske strategije, izbrane prevajalske rešitve in ne nazadnje tudi sam prevajalec. Odgovore poskuša zadovoljivo podati diplomsko delo, ukvarja pa se s teoretičnim problemom, ki ga tako v domačih kot tujih razpravah še ni bilo zaslediti. Sooča namreč dve povsem (navidezno) nepovezani področji – prevodoslovje in neoliberalizem. Da bi razmišljanje lahko dosledno napeljali oz. usmerili v analizo prevodoslovja in prevoda ter vsebine knjige, moramo nujno najprej podrobno predstaviti filozofijo, ki pravzaprav botruje nastanku obravnavane knjige in s tem dejstvom tudi nastanku tega diplomskega dela, čeprav se takšna obširna opredelitev enega samega pojma (ki je množicam dokaj ne(po)znan) takoj na začetku morda zdi neumestna.

Neoliberalizem je ideološka tvorba (*construct*), ki jo je navdihnila predvsem avstrijska šola ekonomije² in delno tudi teorija monetarizma. Glavne značilnosti neoliberalistične filozofije so svoboda posameznika ter družbe in s tem tudi gospodarskega trga, v katerega se država kot institucija nikakor ne sme vmešavati s kakršnim koli posegom ali delitvijo subvencij oz. raznih drugih spodbud, ker je po definiciji neučinkovita in razsipna, sploh njena administracija, postopki in zamude. Vzpostaviti mora le pravne paradigme in zagotoviti, da se te upošteva, zlasti lastninske pravice. Redka naloga države v takšni ureditvi je še, da mora nenehno bdeti nad centralno banko in vseskozi nadzirati količino denarja v obtoku ter to po potrebi uravnavati (monetarizem). Davki v državi se morajo čim bolj znižati, izrazito se mora skržiti državna poraba in njen proračun, spodbujati se mora svobodna trgovina in vse, kar je

¹ Leta 2009 je bil objavljen istoimenski dokumentarni film, posnet na podlagi vsebine knjige.

² Zagovarja koristoljubno dejavnost posameznika.

zasebnega, kajti to bo ustvarilo konkurenčnost. Ljudje bodo bogateli, prosta bo izbira zaposlitve, zaradi tega pa bo določen del sredstev pricurljal (*trickle-down economics*) tudi do revnih, tako pa bodo vsi imeli dovolj denarja, da bodo poskrbeli za svoje socialno stanje, pokojninsko zavarovanje, zdravstvo in šolstvo oz. izobraževanje. Temu lahko pravimo tudi, da »plima privzdigne vse barke« (Alkalaj 2005). Veliko razprav se odvija okoli tega, kakšna je razlika oz. podobnost med liberalizmom in neoliberalizmom, vendar so mnenja še vedno deljena. Določena literatura pravi, da je neoliberalizem skupek raznih običajnih liberalističnih elementov, vendar očiščen tistih primesi, ki niso potrebne, zanimive ali koristne.

Poleg vsega naštetega je ena osnovnih idej neoliberalizma, da se bo trg, ki bo v celoti svoboden in ga ne bo nič motilo, sam od sebe postavil v edinstveno in edino pravilno ravnovesje, ki bo dobro do vseh in za vse. Tukaj se izrazito pokaže idejna podobnost z Darwinovo evolucijsko teorijo in teorijo naravnega izbora. Temu se pridružuje tudi teorija Adama Smitha, ki pravi, da bo sistem optimalno deloval šele takrat, ko bo vsak individuum sledil zgolj svojim interesom, namesto da bi se trudil zadovoljiti želje oz. potrebe družbe (Dolenc 2007). Vse skupaj povzame model *laissez-faire*,³ ki bi ga dobesedno lahko prevedli kot 'pusti (na miru), da je' – t. i. nevidna roka bo poskrbela za vse.

Teorija neoliberalizma je v svoji biti ideološki protiudarec idejam, ki jih je zasnoval John Maynard Keynes, te pa so v osnovi čisto nasprotje neoliberalizma: skrb države za svoje prebivalce, čim več socialnih in drugih ugodnosti, čim manj materializma, enakost, dobrobit ter blaginja vseh. Alcalaj (2005) poudari, da je Keynes verjetno najpomembnejši ekonomist dvajsetega stoletja, njegova glavna misel pa je bila, da je kapitalizem že po naravi nestabilen in zato nujno potrebuje državo, ki mora omejevati obdobja recesij (poraba okrepi gospodarstvo) ali pretirane rasti gospodarstva. Zagovorniki neoliberalizma pa trdijo, da je »preveč razbohotena socialna država slab mehanizem za zagotavljanje človeške solidarnosti [...] ljudi spremeni v neodgovorne podložnike, ki niso sposobni prevzeti odgovornosti za svojo usodo, ampak se vedno zanašajo na državo« (Kovač 2013). Poenostavljeno povedano, največja želja in priložnost postane udobno življenje na državnih jaslih.

Sodobni predstavnik in utemeljitelj neoliberalizma je Friedrich August von Hayek, Milton Friedman – ekonomist, ki ga obravnavana knjiga največkrat omenja – pa velja za poslednjega snovalca in človeka, ki je idejo v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja dokončno ubesedil in jo skozi neposreden vpliv na svoje študente ter ostale sledilce tudi udeležil v praksi. Ti miselni trusti (*brain trust*) t. i. kontrarevolucije – glavni snovalci, spodbudniki ter udeleženci (tudi organizacije, inštituti, skladi, razne druge ustanove) idejnega oz. miselnega boja proti ostalim (domnevno napačnim) trditvam, ideologijam, teorijam, ki so se razvile prav zaradi nasprotovanja in poskusa ublažitve takšne brezsrčne ter stroge filozofije – so kasneje postali

³ Čim manj državnega (javnega, vladnega, oblastn(išk)ega) poseganja v gospodarstvo ali odločitve zasebnega sektorja bo pomenilo večjo učinkovitost oz. uspešnost, skupaj z višjimi dohodki za posameznika.

znani pod imenom čikaški fantje (*Chicago Boys*) in so skozi generacije ostajali zvesti svojim nazorom ter interesom. Prek zasedanja vodilnih oz. ostalih pomembnih položajev v ameriški družbi, prek delovnih mest svetovalcev raznim svetovnim voditeljem, prek postavljanja enako mislečih na položaje odločanja in prek raznih inštitutov, šol ali skladov, so pomembno vplivali na vzpostavitev ali rušitve obstoječih režimov po državah, finančno ter gospodarsko stanje mnogih nacij in na oblikovanje sveta ter družbe. Ideja neoliberalizma in svobodnega trga je začela svojo pot od Čila, Bolivije, Argentine, do Poljske, Kitajske, Indonezije, Južnoafriške Republike, Rusije, Anglije, kasneje pa se je pojavila tudi v Iraku ter ostalih državah v regiji in celo v samih Združenih državah Amerike. Neoliberalizem je v tem času postal najmočnejša politična struja, kot gospodarski pogled pa se ni nikoli uspešno uveljavil (Alkalaj 2005). Prek telesnega in psihičnega šoka, hitrih in močnih vojaških operacij ter posredovanj, vzbujanja strahospoštovanja, mučenja, izginotij ali pobijanja neubogljivih, prek korenitih, enostranskih in pristranskih sprememb ustav ter ostale zakonodaje s področja gospodarstva in financ, krčenja javnih proračunov in omejitev državnih pristojnosti, so se trgi teh prej samooskrbnih ter samozadostnih gospodarstev odpirali in spreminjali v strogo svobodne, javno, nacionalno bogastvo pa je gladko prehajalo v zasebne roke, saj so v državah zavladale privatizirane korporacije. Povečan uvoz tujih dobrin, denarja ter investicije kapitala in težnja po čim večjem izvozu ter konkurenčnosti sta privedla do poglobljanja prepada med bogatimi in revnimi. Kasneje se je zaradi tega izkazalo, da je ideja o tem, da se bo popolnoma svoboden in napadalen kapitalistični trg sam od sebe poravnal v neko idealno ubranost, napačna in popolnoma zgrešena.

Opisana ideologija je bistvo zgodbe, ki je zapisana v obravnavani knjigi. Knjiga je bila v slovenskem jeziku izdana ob vrhuncu prepoznavnosti leta 2009, prevedla pa jo je prevajalka, pisateljica in pesnica dr. Barbara Simoniti. S prevajanjem takšnega dela si je prevajalka zadala dokaj težak, odgovoren in družbeno koristen izziv. Ker je že sama tematika zelo težavna za razumevanje, sploh pri nepoznavalcih ali priložnostnih bralcih, besedilo in jezik pa še toliko bolj, je bilo treba veliko energije posvetiti smiselni uporabi najustreznejše prevodoslovne teorije, pravilnim prevodom pojmov, besednih zvez, misli, fraz, imen itn., kar nikakor ni bila enostavna naloga. Celotno izvirno besedilo je bilo treba pravilno prevesti v ciljni jezik, pri tem upoštevati domačo kulturo, sočasno obdržati bistvo besedila in celotno pripoved primerno predstaviti slovenskemu bralcu. V okviru tega se diplomsko delo ukvarja s tehnikami ter strategijami prevajanja besedil, opisuje smiselnost ter ustreznost (tudi (ne)pravilnost) uporabljenega pristopa, primernost končnega prevoda in njegove prednosti ter slabosti, njegovo razmerje do izvirnega besedila, smiselnost oblikovanja stavkov, odstavkov itn. Diplomsko delo razčlenjuje izvirno besedilo knjige in ciljno besedilo, ki ga predstavlja prevod knjige v slovenščino. S pomočjo primerjalne analize izvirnega besedila in slovenskega prevoda ob upoštevanju spoznanj prevodoslovja ugotavlja, katere prevajalske strategije so bile uporabljene ob izdelavi ter oblikovanju prevoda, in kakšna je primernost teh glede na tematiko knjige, predvideni namen ciljnega besedila ter izvenbesedilno razsežnost obeh besedil – izvirnega in ciljnega. Slednja je skozi analizo pojmovana kot kulturna vpetost

besedila v najširšem možnem smislu – kot zgodovinsko, ekonomsko, politično, ideološko, sociološko, psihološko ipd. ozadje obravnavanega besedila. Prevodoslovna razčlenitev temelji na utemeljitvah funkcionalističnega pristopa (predvsem teorije skoposa), sestavljenega pristopa (ki v postopku prevajanja upošteva vse razsežnosti besedila ter izpostavlja pomen obsežnega znanja z več področij za prevajalca), teorije memov, razumevanja določenega besedila kot kulturema (kulturno zaznamovane sporazumevalne tvorbe s kulturno specifično oz. svojevrstno memetsko zgradbo oz. sestavo), razlagi t.i. nevidnega prevajalca in podomačevanja ter potujevanja (prevedenih) besedil. Na podlagi raziskave je nato mogoče oceniti primernost izbrane prevajalske strategije ter uporabljenih prevajalskih rešitev in podati predlog (morebitnega) možnega prevodoslovno boljšega oz. smiselnejšega pristopa.

Ob vsem tem pa je pomembno dodati še nekaj besed o trenutnem gospodarskem, finančnem, družbenem in političnem stanju v Sloveniji, kakšen vpliv je imela kriza na svet in našo domovino, kako (če sploh) se v naši državi kažejo gospodarske ter politične neoliberalistične prvine, kako nam lahko takšna literatura koristi oz. škoduje, kar se lahko zgodi tudi zaradi tega, ker so takšna besedila prepogosto slabo, pristransko ali na splošno nepravilno prevedena.

1.2 Namen in cilji diplomskega dela

Namen diplomskega dela je analizirati prevod izvirnega besedila knjige Doktrina šoka v ciljno besedilo v slovenščini in raziskati vsebino tematike knjige.

Cilji diplomskega dela so raziskati pristope oz. teorije v prevodoslovju in določiti katera strategija je bila uporabljena pri prevajanju knjige v slovenščino, označiti prednosti ter slabosti slovenskega prevoda, njegovo primernost glede na slovenskega bralca in njegovo kulturo, prikazati smiselnost slovenskega prevoda v povezavi z izvirnim besedilom, oceniti splošno rabo jezika v slovenskem prevodu, predstaviti neoliberalizem, njegov odnos do nasprotnih ali sorodnih ideologij, vključno s presenetljivim prepletanjem kapitalizma in teorije evolucije, povzeti vsebino obravnavane knjige, opredeliti morebitni obstoj neoliberalističnih prvin v Sloveniji in ugotoviti, ali se iz teorije preslikavajo v katero od praktičnih področij v naši državi.

1.3 Metode za doseganje ciljev diplomskega dela

Metode, uporabljene pri pisanju diplomskega dela, so naslednje:

- analiza in interpretacija: razčlenitev tehnik prevajanja, pojasnitev pojmov oz. besed ter njihovega izvora in smiselnosti rabe jezika,
- definiranje: opredelitev dejstev, teorij, idej ter ideologij,
- deskripcija: opisovanje spoznanj ter pogledov,

- kompilacija in komparacija: zbiranje, urejanje ter povzemanje stališč in utemeljevanje trditev različnih avtorjev, skozi različne teorije, v razni literaturi oz. virih in soočenje oz. primerjanje teh idej ter odnos med njimi,
- dedukcija in sinteza: povezovanje, sklepanje ter združevanje misli v smotrne zaključke,
- uporaba sekundarnih podatkov (strokovna in leposlovna literatura, časopisni članki, članki iz revij),
- citiranje, povzemanje, prevzemanje in parafraziranje: pisanje ter oblikovanje besedila s pomočjo sklicev na prebrano literaturo oz. vire in ustrezno dokumentiranje.

1.4 Predpostavke in omejitve pri obravnavanju problema

Diplomsko delo predpostavlja, da je obravnavana tematika še vedno zelo aktualna in se po svetu vsakodnevno pojavlja v raznih debatah ali pisnih razpravah, predvsem zaradi trenutne finančne, gospodarske, politične ter vsesplošne družbene krize, ki ji kljub večletnemu primežu ni videti konca.

Predpostavlja, da neoliberalizem svetovnemu gospodarstvu še vedno vlada kot glavna oz. prevladujoča politična filozofija, in da je nekaj njenih zakonitosti mogoče najti tudi v slovenskem mikro in makro okolju, hkrati pa se veliko značilnosti v našem prostoru od nje precej razlikuje.

Diplomsko delo nadalje predpostavlja, da je – sploh v takšnih časih in razmerah – izrednega pomena, da je javnost oz. splošno prebivalstvo nenehno temeljito in predvsem pravilno obveščeno o stanju, v katerem se (v danem trenutku) nahajajo njemu pomembne entitete (država, njene finance, osebe, ki so prek vladajočega položaja neposredno odgovorne za ljudsko blagostanje), o širšem oz. ožjem okolju, ki ljudi obkroža, o (morebitnih) nevarnostih, ki bi lahko ogrozile ali kako drugače vplivale na ljudi, o njihovih pravicah, dolžnostih, odgovornostih ipd. stvareh. To nikakor ni mogoče, če se že z vrha družbene hierarhije ne širi zgled pravilno zastavljenih vrednot, pravil, norm, etičnega odnosa, morale in čustvovanja. Nujno je slediti tudi razmeram in dogajanju po svetu, kajti danes je težava, ki se tiče osebe, stvari ali pojava na drugem koncu zemeljske oble, v enaki meri tudi naša lastna težava. Iz tega dejstva sledi, da je prav tako ogromnega pomena, da spremljamo tudi tujo literaturo in hkrati spoznavamo ideje, na katere se opira naše vsakdanje življenje. Bralec, raziskovalec ali radovednež rabi takšno čtivo v jeziku, ki mu je najbližji, zato je dober prevod določenega dela ključen. Učinkovit in uspešen prevod je mogoče doseči ob preiščeni izbiri postopka oz. tehnike prevajanja, pravilni rabi jezika, natančnih, točnih ter vsebinsko ustreznih prevodih besed in pravilnem oblikovanju teh besed v stavke, povedi ter odstavke, ne da bi se ob tem izgubil pomen, ali, še huje, da bi se skozi prevod korenito spremenila celotna misel. Prevajalec mora tako ves čas paziti na edinstvenost izvirnega besedila in ga prefinjeno povezovati s ciljnim besedilom, ohranjati bistvo zgodbe, ob tem pa upoštevati še, da predstavitev zapisanih pogledov zaradi morebitnega poslovenjevanja (oz. poslovenitve,

poslovenjenja – torej podomačevanja) besedila ne sme biti zapletena in jezikovno pretežka za bralca. Oseba, ki določeno delo prevaja iz tujega jezika, ima precej težko nalogo in prevzema veliko odgovornost do bralca.

Diplomsko delo predpostavlja še, da povprečnemu bralcu in nepoznavalcu obravnavane tematike ni enostavno slediti zgodbi, ne da bi si vzel čas za razmislek, preveril in se seznanil z besedo, ki je še ne pozna ali je ne razume, ali da bi pred ali med branjem pridobil nekaj znanja iz zgodovine, ekonomije, sociologije, psihologije ter tujih jezikov, ob čemer se spet pokaže, kako pomembna je komunikacija prevajalca z bralcem skozi prevod in vmesne opombe. Predpostavlja tudi, da (prek neodvisne neodarvinistične teorije sebičnega gena) obstaja posredna povezava med neoliberalizmom in eno izmed teorij v prevodoslovju.

Poleg tega je obravnavana knjiga z ogromnim številom podatkov⁴ kakovosten glavni vir informacij, hkrati pa se – morda nekoliko protislovno – šteje prav knjiga za glavno omejitev raziskave, saj se je treba zavedati, da ima vsaka zgodba več plati. Omenjeno dejstvo je razlog, da je v diplomskem delu poleg knjige obravnavanih še precej člankov, s katerimi avtorji poskušajo določene ideje predstaviti na več različnih načinov.

Tako se pokaže nova omejitev, saj je večina domačih ali tujih člankov zapisana precej subjektivno, nestrokovno, pristransko in predvsem (neutemeljeno) brez kakršne koli podlage objektivnih dejstev. To velja v veliki meri za čtivo, ki ga najdemo na svetovnem spletu.

Manjša, vendar opazna omejitev je tudi pomanjkanje slovenske literature, ki se ukvarja s teorijo in tehnikami prevajanja. Najti je možno nekaj svojevrstne strokovne literature, ki pa je prav tako maloštevilna. Tudi termin neoliberalizem v domačih slovarjih (še) ni razložen, zato je v diplomskem delu uporabljeno večje število (tujih) virov, v katerih je mogoče najti komentarje na to temo.

⁴ V slovenski izdaji knjige je na zadnjih 84 straneh dokumentirana sleherna navedba, ki se pojavi v besedilu.

2 PREVODOSLOVJE

Jezik, prek govora in pisave, je ena od glavnih zmožnosti, ki človeka delajo drugačnega od ostalih živih bitij, vendar je kot tak skozi čas svojega obstoja ljudi tudi razdelil, povzročil spore ter sovraštva med narodi, dostikrat pa so ga tudi s silo poskušali zatreti. Človeški razvoj temelji na sodelovanju in delitvi pridobljenih znanj, to pa je mogoče storiti predvsem z ustnimi ter pisnimi stiki in komunikacijo. Zaradi raznolikosti oz. mešanosti jezikov in kultur je jasno, da takšno prelivanje izkušenj ni enostavno. Literatura, predvsem njena bogata vsebina in pomen, se brez predelave ali spremembe obstoječega besedila iz tujega v domač jezik nikakor ne bi mogla širiti od pisca do ljudi in med ljudi. Dejavnost prenašanja, iskanja in razlage izvirmih pisanih besed v ciljne, se imenuje prevajanje (ali tolmačenje, če gre za govorjeno besedilo). Kar v takšnem postopku nastane, je prevod (translat). Prevajalec mora poskrbeti, da ob prevajanju besedilo ne izgubi ustreznosti in pravilnosti, paziti pa mora tudi na to, da bo končni izdelek bralcu povsem razumljiv. Znanstvena veda, ki se ukvarja z opisanim področjem, se – ob pogosti napačni rabi – imenuje prevodoslovje, zaobjema pa precej teorij in pristopov prevajanja.

Ne glede na to, da prevajanje skupaj s prevodom temelji na jeziku, se je treba zavedati tudi, kakšno vlogo imajo v besedilih jezikovni znaki oz. simboli in sistemi znakov (jezikoslovna veda, ki se ukvarja s tem področjem, se imenuje semiotika). To pomeni, da določeno besedilo poleg jezika velik del pomena posreduje prek raznih sklopov jezikovnih znakov oz. oblik, ki lahko jezikovno plat v nekem pogledu celo presegajo. V okviru te razprave je bilo zapisanih mnogo spoznanj. Eno bolj zanimivih je, da je jezik vodilo do družbene resničnosti, človek pa je prepuščen (ne)milosti jezika, ki je nekako postal t. i. medij izražanja v raznih kulturah. Vsako izkušnjo pogojujejo skupne jezikovne navade in vsak sestavni del družbe ima svojo lastno resničnost. Ne obstajata dva različna jezika, ki sta si v zadostni meri podobna, da bi ju lahko upoštevali kot predstavnika ene ter iste družbene resničnosti – svetovi, v katerih živijo različne družbe, so zelo različni in ločeni, niso zgolj »enak svet s priloženimi drugačnimi nalepkami« (Bassnett 2005, 22–23). Nobeden izmed jezikov ne more obstajati, če ni prežet s kulturo, ki mu daje smisel. Nobena izmed kultur ne more obstajati, če nima svojega središča sestavljenega iz trdno zgrajenega naravnega jezika. »Jezik, torej, je srce znotraj telesa kulture, in je sodelovanje oz. medsebojni vpliv med obema, česar rezultat je nadaljevanje življenjske energije. Tako kot kirurg, ki operira srce, ne more zanemariti telesa, ki to obdaja, tako tudi prevajalec«, ki »obravnava besedilo v odsotnosti od kulture«, s svojim početjem močno ogroža ves postopek in končni izdelek, ki nastane (prav tam).

Če pošiljatelj in prejemnik besedila pripadata različnim kulturnim skupinam, se drugače obnašata ter govorita drugačen jezik. Potrebujeta pomoč nekoga, ki pozna tako obe kulturi kot tudi oba jezika, pripravljen pa je biti tudi vmesni člen med njima in prevzeti vlogo prevajalca. Poklicno prevajalci ne delajo na lastno pobudo, ampak se naloge oz. opravila lotijo, ko takšno prošnjo izrazita prej omenjeni stranki ali neka tretja oseba. Vsaka prisotna stran ima svoja

pričakovanja in namene, ki jih skuša prenesti s komunikacijo, postopek prevajanja pa tako zajema tudi poskus prikaza določenega (ter tudi same določitve) namena komunikacije, ki je lahko – ali, predvsem, tudi ne – istoveten z idejo, ki jo ima v mislih eden oz. ostali izmed udeležencev (sam namen komunikacije, ki poteka prek prevoda, je lahko precej drugačen od namena, ki mu služi izvorno besedilo, ki ga je uporabil prvotni pošiljatelj besedila). Iz tega izhaja, da je prevajanje namenska in namerna dejavnost (Nord 1997, 2).

Za komunikacijo v mednarodnem poslovanju se mnogokrat izbere angleščina, jezik pa mora biti previdno ter pazljivo prilagojen določeni kulturi. Precej napak v komunikaciji se dogaja zato, ker udeleženci samoumevno predpostavljajo, da vse, kar velja za anglo-ameriški svet, velja tudi za vse ostale (vključno z domačim). K morebitni zmedi doda svoje tudi dejstvo, da ljudje na prej omenjeni svet gledamo kot na nekaj večvrednega, nekaj, kar je edino pravilno, tako (prevladujoče) pa sebe, svojo kulturo in svoj jezik dojemajo tudi tamkajšnji prebivalci, ki so v raznih poslih – sploh danes – največkrat (so)udeleženi. Premalo obstoječih slovarjev uporabnikom zagotavlja zadostna opozorila o (pretečih) prevajalskih pasteh, ki izhajajo iz nekritične navezave angleškega jezika na anglo-ameriško kulturo. Besedila ter znaki omogočajo komunikacijo med kulturami in premagujejo ovire, ki jih postavlja jezik, ob vsem pa je treba upoštevati kulturne razlike. Funkcionalistični pristop v prevodoslovju, ki poudarja funkcijo ali nameravano uporabo ciljnega besedila oz. prevoda kot ključni dejavnik pri izbiri prevajalskih rešitev (in mdr. s svojo osredotočenostjo, pozornostjo ter poudarkom na sam namen (prevedenega) besedila), zagotavlja ustrezno teoretično podlago oz. osnovo za prevajalstvo v poslovnem okolju (Kocbek 2006).

2.1 Glavne teorije, pristopi in pogledi v prevodoslovju

Vse zapisano je v kulturni krizi, ki v senci vseh ostalih mogočih kriz obstaja danes, izredno pomembno, kajti ob pravilnosti in temeljitosti se ohranijo zavest, razgledanost, obveščenost, ozaveščenost ljudi ter njihova navzočnost oz. psihični in fizični obstoj. Zavedati se je treba, da je svoboda govora in pisanja brez raznih oblik cenzure človekova pravica, ki se jo danes prepogosto krši ter zlorablja, vedeti pa moramo, da s tem pride dolžnost, da tudi mi sami ne zlorabimo jezika, kar se vedno pogosteje dogaja. Skupek črk oz. glasov je lahko tudi (usodno) orožje. Ob vsem tem je pomemben tudi samonadzor in kritičnost do vsega slišanege, videnege ter prebranega, kajti ob vsej današnji razpoložljivi tehnologiji in svetovnemu spletu je (lahko) marsikateri dokument ali drug vir podatkov ter informacij neverodostojen, neresničen, nepreverjen, necelovit in brez kakršne koli stvarne podlage ali zgolj pristranski. Sami smo odgovorni za to, kaj in komu verjamemo.

2.1.1 Funkcionalistični pristop

V knjigi *Prevajanje pravnih besedil* dr. Alenka Kocbek (2011, 53) opiše funkcionalistične pristope prevajanja, ki jih lahko povzamemo z imenom nemška šola funkcionalističnega

prevodoslovja, kot pristope usmerjene v samo vlogo ter nalogo besedila in prevoda, kjer je izjemno pomemben sam postopek prevajanja (sicer ne bolj kot ustreznost ciljnega besedila predvidenemu namenu, takšno pomembnost uživa, ker naj omogoči izpolnjevanje nameravane funkcije prevoda), s tem pa se ta pristop oddaljuje od uveljavljenih teorij, ki zagovarjajo nujnost povezave med izvornim in ciljnim besedilom ter povečujejo položaj končnega prevoda. Funkcionalistični pristop daje ogromen pomen prevajalcu kot osebi, ki ima vlogo izvedenca ter si tako zasluži enako spoštovanje in priznanje kot ostali strokovnjaki, saj ob upoštevanju etičnih pravil prevajanja pri svojem delu nosi veliko odgovornost. Piše tudi, da je končni prevod odvisen od namena, ki ga ima izvirno besedilo, upoštevajoč kulturo ter jezik, in kakšen vpliv ima na razumevanje ciljnega besedila dejstvo, v kakšnih odnosih živimo oz. sobivamo ljudje in kako sprejemamo drug drugega. Izvirno besedilo tako ni več prvo, edino ter ključno merilo za odločitve ob prevajanju in je samo eden od virov, ki jih prevajalec uporablja. Avtorica ta pojav – s prevodom izvirnega nemškega pojma – imenuje izguba prestola (*Entthronung*).

Pomemben mejnik v razvoju te prevajalske šole predstavlja funkcionalistična prevodna kritika Katharine Reiß, ki velja za eno od glavnih predstavnic sodobnega prevajalstva (prav tam). Besedila je glede na njihovo vlogo razdelila v tri različne skupine: informativna, ki poudarjajo vsebino, v njih so podana dejstva, informacije, mnenja, znanje; ekspresivna, kjer je pomembna ustvarjalnost, izgled, lepota sestavljenosti besedila in jezika; operativna, katerih glavni cilj je v bralcu spodbuditi odziv, biti privlačna (razne sodbe, izreki kazni, navodila za uporabo ipd. od tega dejstva močno odstopajo), vplivati na obnašanje, ga prepričati, oblikovana pa so predvsem kot dvogovor. Dodamo lahko tudi avdiomedijska besedila, kot so razni filmčki in slikovna ali govorna oglasna sporočila, ki prej omenjene tri skupine dopolnjujejo z glasbo ter sličicami (Munday 2001, 73). Slednjo vrsto besedil danes pogosto imenujemo večkodna ali multimodalna, ker delujejo z uporabo več t. i. modalitet ali kodov (jezik in glasba ter vizualni del).

2.1.2 Teorija skoposa

Teorija skoposa (starogrška beseda, ki pomeni cilj ali namen (tudi namera, funkcija), v angleščini *aim* oz. *purpose*) je pomembno povezana s funkcionalistično teorijo prevajanja, saj razne pristope združuje in nadgrajuje, s to povezavo pa ima eno od glavnih vlog v razvoju prevodoslovja. Za glavnega utemeljitelja velja Hans J. Vermeer, bistvo teorije skoposa pa je, da prevod – glede na namen in cilj, ki ju pri bralcu želimo doseči – vsebuje, zajema in upošteva tako vlogo izvirnega kot tudi ciljnega besedila, ter da ima izvirno besedilo nižji položaj ali to ni več prvotno pri izdelavi ciljnega besedila oz. prevoda, ampak je le eden od možnih virov informacij, saj je najbolj pomembna ponudba informacij ciljnemu bralcu, ki se mu je treba posvetiti na čim bolj osebni ravni. Opazimo lahko precejšnje ujemanje opisane teorije s funkcionalističnim pristopom – teorija skoposa sodi v okvir funkcionalizma v prevodoslovju oz. je njegov ključni del. Težiti je treba k temu, da v skladu z namenom

prevoda zavestno preoblikujemo izvorno besedilo, ter tako v skladu s skoposom spreminjamo obstoječa stanja stvari, ob upoštevanju bralčevih (prejemnikovih) želja, pričakovanj, vrednot, družbenih norm, kulture, raznih drugih okoliščin in trenutne situacije, v kateri smo (Kocbek 2011, 55–59).

2.1.3 Venutijev pogled

Za to teorijo velja dejstvo, da je prevajalec v prevedenem besedilu povsem neviden, da se ne vmešava v vlogo, namen ali vsebino obravnavanega besedila, vidna pa je odsotnost prevajalčevega vpliva na končni izdelek, ki je zrcalna podoba izvirnega besedila, zapisana v drugačnem jeziku. Iz tega izhaja, da prevod dejansko ni prevod, ampak izvorno besedilo, ki pa je navidezno bolj tekoče zapisano in zaradi transparentnosti (prosojnosti, preglednosti) lažje berljivo (Munday 2001, 146).

Venuti (2004) piše, da bralec prevedeno besedilo – ne glede na to, za kakšno zvrst oz. vrsto besedila gre – vedno presoja po tem, kako tekoče ga je mogoče brati. Odsotnost kakršnih koli jezikovnih posebnosti je pomembna, da bralec dobi občutek prosojnosti besedila, zaradi česar se mu zdi, da besedilo odseva osebnost tujega pisatelja ali namen oz. bistveni pomen tujega besedila. Kot že omenjeno, bralec dobi vtis, da prevod ni prevod, ampak izvirnik (original). Takšna iluzija prosojnosti je rezultat prevajalčevega truda, da ustvari/zagotovi enostavno berljivost.

Venuti je s svojim razmišljanjem precej razburkal razpoloženje v strokovnih krogih, ko je načel razpravo o t. i. podomačevanju (*domestication*) in potujevanju (*foreignization*). V svoji knjigi je pisal o tem, kako prevod z neopaznostjo/nevidnostjo prevajalca daje vtis, da gre pravzaprav za izvirnik. Ni se strinjal z uveljavljeno miselnostjo, da je določeno ciljno besedilo lahko razumljivo ter tekoče berljivo le, ko je podomačeno, tako pa zakrije ali celo izloči oz. izbriše (in tako ogrozi) jezikovne ter kulturne razlike v tujejezičnem besedilu, s tem dejanjem pa ne spoštujemo drugačnosti, ampak podležemo neupoštevanju oz. zavestnemu zanemarjanju (tujih) političnih in etičnih razlogov, ki (morda, ampak večinoma je to precej verjetno) zaznamujejo izvorno besedilo. To dejstvo je značilno ter opazno predvsem v oz. zaradi svetovne nadvlade angleščine (ki vpliva na delo prevajalcev po vsem svetu, poudarja pa obrobnost tujega in povzroča neuravnoteženo izmenjavo med kulturami), sam pa je (nasprotno) dokazal, da je lahko tudi potujitveni prevod tekoče berljiv, ter da lahko vsebuje vse lastnosti podomačitvenega prevoda (ter enako zadovolji bralčeve potrebe), saj ni nobene nujne povezave med podomačevanjem ter tekočim prevodom. Namen potujitvenih prevodov je opozoriti na tujost ter drugačnost besedila, nekateri to počnejo namerno, saj prevod daje občutek različnosti tako jezika kot kulture, dobi pa lahko tudi pridih zgodovinske oddaljenosti, morda celo skrivnostnosti ali čarobnosti. Podomačevanje besedil je pogosto ideološko pogojeno. Nekatero kulture (npr. ameriška) so naklonjene skrajnemu podomačevanju (torej približevanju izvirnega besedila ciljnemu prejemniku), kot da bi želele

domačemu bralcu ponuditi v vseh ozirih sprejemljivo in čim lažje berljivo besedilo. To bi lahko razumeli kot neke vrste ideološki – ter velikokrat tudi kulturni – filter, skozi katerega gre izvirnik. Glavna prednost potujitvenih strategij je, da širijo obzorje bralca, saj ga seznanjajo s pojavi ter prvinami (elementi) njemu tujega okolja in/ali kulture. Ob vsem zapisanem bi morda hoteli razumeti, kako delovati oz. katero izmed dveh opisanih možnosti izbrati, ko prevajamo. Danes je morebiti odločitev enostavnejša, saj težimo k enakovrednosti vseh ter vsega, skozi zgodovino pa je morda v določenem času takrat prevladujoča kultura bila glavni razlog, da so se – ob prevajanju besedil, ki so iz nje izhajale, ali besedil, ki so v njo prihajale – zgledovali po njej, njej dosledno preoblikovali oz. prilagajali ciljna besedila in se ji (jezikovno, kulturno) podredili (razumljivo je, da je nekoč svobodnejše izražanje (predvsem majhnih narodov) bilo znamenje kljubovanja ali nepriznavanja). Venuti je pred nekaj leti sam dejal, da njegovo razmišljanje na temo podomačevanja in potujevanja izvira oz. izhaja iz njegove osebne izkušnje ter lastnih pomislekov ob prevajalskem delu, saj kritično gleda na (vprašljivo) svetovno premoč ZDA.

Precej obsežno razpravo na temo Venutijevega potujevanja je napisal Kjetil Myskja (2013), ki ocenjuje oz. ovrednoti, kakšna je verjetnost, da bo takšen pristop dosegel zadani oz. navedeni Venutijev cilj, ki pravi, da se prevodi (in s tem verjetno tudi prevajalec kot oseba ter prevajanje kot dejavnost) lahko upirajo/uprejo kulturni nadvladi oz. premoči.

2.1.4 *Kulturni (pre)obrat*

Pristop kulturnega (pre)obrata (*cultural turn*) tehniko prevajanja razlaga v smislu, da je ob prevajanju zmotno upoštevati samo jezikovne prvine (kritika lingvističnega pristopa), ampak je treba v prevod vpeti tudi kulturo kot tako, saj je jezik del nje same in mu je tako povsem oz. vsaj enakovredna. Kultura v veliki meri zaznamuje in tudi omejuje (z)možnost prevajanja, s čimer vpliva na vsebino prevoda, hkrati pa je upoštevanje okolja, družbe in zgodovine nujno, če želimo zagotoviti primeren prevod. Bralec se lažje poistoveti s tistim, kar mu je bližje ali domače, z izogibanjem kulturi oz. neupoštevanjem kulturne podlage besedila pa lahko delamo končnemu prevodu veliko škodo (Kocbek 2011, 74–75).

2.1.5 *Kulturna vpetost*

Kulturna vpetost (vstavljenost, umeščenost (*cultural embeddedness*)) je zrcaljenje kulture v besedilu in besedila v kulturi, izraža pa t. i. zunajbesedilno razsežnost (prav tam). Kljub mnogim napisanim slovenskim različicam angleške skovanke, se je v slovenskem prevodoslovnem prostoru uveljavil kar izraz kulturna vpetost.

2.1.6 Teorija memov

Pojmovanje kategorije memov izvira iz sociobiologije, natančneje iz knjige Sebični gen Richarda Dawkinsa (2008), ki je termin mem oblikoval kot vzporednico terminu gen, s katerim je hotel opredeliti evolucijo kulturnih pojavov, mem pa je tako postal enota kulturnega posnemanja oz. prenosa. Mem lahko pomeni koncept, idejo, način ravnanja, ki velja za ustaljenega, vrednoto ipd., med ljudmi pa se prenaša s posnemanjem,⁵ ob tem pa se sooča s prilagajanjem, spremembami ter nadgradnjami. Memi se v posamezni kulturi prenašajo tudi prek jezika, v primeru stika ali trka več različnih kultur pa je ta prenos možen le s prevajanjem. Tako kot sebični gen v primeru organizma (človek npr. velja le za obliko telesa, v katerega oz. v katerem se takšen gen nastani/domuje/živi) tudi mem skuša preživeti ob prehajanju z ene kulture v drugo, kot mehanizem za obstanek pa uporablja prevode (Kocbek 2011, 77).

Andrew Chesterman kot utemeljitelj prevodoslovne teorije memov v svoji knjigi piše, da so memi ideje, ki se širijo, razvijajo in razmnožujejo enako kot geni, ter se tako prenašajo med ljudmi. Ključno je, da je prevod kot tak teorija ali hipoteza, ki se nanaša na izvirno besedilo, ta hipoteza pa je nato podvržena preizkušanju, na koncu pa jo kot vsako hipotezo sprejmemo ali preprosto ovržemo (Google Books b. l.). Posebno zanimiva je Chestermanova (1997) razlaga t. i. bazena memov (*meme pool*), ki je skupek vseh v dani človeški populaciji prisotnih memov (prenosljive enote družbenih simbolov, kulturnih idej, praks itn.).

Memetika je precej zapletena teorija, ki se ukvarja s kulturno izmenjavo informacij, ndr. obsega opredelitev mema, ki je enota kulture (vedenjski vzorec idr.), nahaja pa se v umu osebe oz. skupine ljudi, nato pa se s skoki oz. s prehajanjem od enega posameznika na drugega razmnožuje oz. širi. Namesto vpliva enega človeka na drugega, da slednji sprejme neko prepričanje, ideja sama sebe prekopira v novo osebo. Memu tako uspe preživeti zaradi doprinosov k izboljšanju, nadgraditvi tega posameznika. Razumevanje t. i. memetske strukture besedila je nujno pri obravnavi pojma kulturem.

S pojmom sebični gen se bomo v nadaljevanju diplomskega dela še srečali.

2.1.7 Kulturem

Kulturem je skovanka, ki jo je (po prevzetju) izoblikovala Els Oksaar, označuje pa raznolikost s kulturo pogojenega sporazumevalnega vedenja v raznih (ponavljajočih se) situacijah. Prevladujoče besedilne vzorce besedil lahko pojmujeemo kot kulturem, kot edinstveni pojav neke kulture, ki »v dani obliki obstaja le v tej kulturi – ki torej predstavlja udejanjenje načela

⁵ Za razliko od genov, ki se med organizmi širijo z razmnoževanjem, prilagajajo oz. spreminjajo pa z mutacijo.

kulturne vpetosti besedila«. Dejavnikov, ki kulturem oblikujejo, je več (jezikovni in tisti zunaj jezika, ki narekujejo njegove »vsebinske elemente«) (Kocbek 2011, 257).

Prevajalec je v določeni fazi primoran »identificirati meme, ki na besedilni in zunajbesedilni ravni oblikujejo kulturem izvirnega [...] besedila« (prav tam, 250).

Kulturem je mogoče razumeti tudi kot vrsto (raznovrstnega, vsestranskega, sestavljenega, zapletenega) mema, saj predstavlja primer ustaljene kulturne prakse (npr. kot besedilo, za katero v določeni kulturi veljajo ustaljene besedilne norme in konvencije (navade, dogovori, sporazumi)). To je (le) ena od možnih pojavnih oblik mema.

2.1.8 Sestavljeni pristop

Mary Snell-Hornby je skušala strniti več prevodoslovnih teorij in jih združiti v en sam celovit okvir, v medsebojno dopolnjujoč se skupek. Takšen pristop v postopku prevajanja zajema vse razsežnosti besedila in upošteva pomen razgledanosti, izkušenosti ter širokega, interdisciplinarnega znanja za prevajalca (prav tam, 82–83). Lingvistične metode morajo biti prilagojene tako, da so koristno uporabne tako v teoriji kot praksi, v ustvarjanju ali udejanjanju bolj kulturnega oz. s kulturo podprtega pristopa pa imajo pomembno vlogo tudi analize besedila in medkulturne komunikacijske študije. Prevodoslovje je samo po sebi tako samosvoje, razvijajoče se ter vsem drugim/ostalim popolnoma enakovredno področje (Snell-Hornby 1988).

2.2 Prevod knjige

Obravnavano knjigo je v slovenščino prevedla Barbara Simoniti. Poudariti velja, da se delo lepše – vendar za slovenskega bralca tudi precej težje – bere v izvirnem jeziku, torej v angleščini (predvsem zaradi nekaterih besed in fraz, ki v izvorni obliki omogočajo avtorici mnogo boljše predstaviti oz. poimenovati določen dogodek, pojav, stanje, idejo, dejanje itn. (npr. *transition, revolving door, clean/blank slate, frontier* ipd.)). Omenjene besede, fraze ali skovanke so v nadaljevanju (manj smiselno je o tem pisati v tem poglavju) posebej izpostavljene in prevedene ter razložene, da lahko vsakdo po svoji presoji oceni, katera inačica je lepša oz. učinkovitejša. Prej opisan občutek dodatno daje opazno število dobesednih navedb in deli odstavkov (teh je precej in so preobširni, da bi lahko podali dober ter jasen primer), ki so v celoti dobesedno prevedeni (razlog za to je ohranjanje doslednosti, ki jo ponuja izvirnik, v ciljnem besedilu oz. prevodu, večkrat pa se pojavi tudi odstavek, ki je že v izvirniku dobesedna navedba in ga ob prevajanju ni niti možno oz. zaželeno spreminjati) in so – npr. zaradi ohranjenega besednega reda, posledično težje berljivosti, (pre)zapletenih stavčnih struktur ali občutka tujosti – brez nekajkratnega prebiranja ter obračanja stavkov pogosto povsem nerazumljivi, kot da ne bi imeli nikakršnega pomena, misel, ki jo nosijo, pa je mogoče razvozlati šele po kratkem razmišljanju (»Nismo vedeli, česa ne bi nihče mogel

zatajiti./*We did not know what nobody could deny.*« (Klein 2009, 94; Klein 2007, 91) in »kako nam skrajno nasilje lahko prepreči, da bi videli interese, ki jim služi./*that extreme violence has a way of preventing us from seeing the interests it serves.*« (Klein 2009, 323; Klein 2007, 327) sta le dva kratka primera). To ni kritika prevajalke in tudi ne njena napaka, kajti ogromno besed, kaj šele več povezanih povedi, je zelo težko (ne)dobesedno prevesti ali sploh prevesti, saj nekaterih – predvsem novejših ali strokovnih – tujih izrazov v slovenščini (še) ne poznamo ali pa so v obstoječi literaturi prevajani slabo, nepravilno ali so zgolj poslovenjeni,⁶ raba jezika in sam prevod določenih besed oz. besedila, ki je okvir te besede, pa v veliki meri vplivajo na končni vsebinski pomen in njegovo pravilnost ter namembnost (npr. *capitalist disaster*/kapitalistično uničenje, *revolving door*/vrtljiva vrata, *shock therapy*/šokterapija, *free market*/svobodni trg kot kalki; *neoliberalism*/neoliberalizem kot neologizem, prilagoditev zgolj v pisavi ter izposojenka; (*brain*/možganski) trust kot kalk ter izvorna beseda; *shock*/šok kot izposojenka, prilagoditev zgolj v pisavi, kalk ter po pravilni tako slovenski kot angleški izgovarjavi enaka beseda; *laissez-faire* kot izvorna beseda oz. skovanka ter morda tudi neologizem; nekatera imena mest kot izvorne besede, prilagoditve zgolj v pisavi ali izposojenke; posebnost kratke in dolge skale števil (število krat deset na potenco; slovenska milijarda ter bilijon v ZDA pomenita *billion* ter *trillion*) so možne rešitve v primeru t. i. (ne)ekvivalence – primerov je ogromno in nemogoče je naštetih prav vse). Kot omenjeno je lahko – zaradi uporabljenih prevajalskih rešitev – obravnavano delo tako v smislu prevoda (nove, prevzete, nejasne, redke ali tuje besede) kot tudi vsebinsko (pomen besedila) povprečnemu (slovenskemu) bralcu, ki je hkrati nepoznavalec tematike, težavno za branje in posledično tudi za razumevanje, vendar je tako izvorno kot tudi ciljno besedilo zasnovano ter oblikovano tako, da lahko vsakdo zlahka ponotranji knjigo kot celoto in dojame celotno misel, ki jo knjiga nosi in skuša predati oz. prenesti na bralca. Predvsem ljudje, ki so večinoma odraščali in živeli v obdobju drugih političnih sistemov (ne v strogo kapitalističnem, kakršnega obravnava knjiga), mnogih izrazov sploh ne razumejo, ali pa jih preprosto nočejo razumeti ter jih sprejeti kot obstoječe, saj vsi ti izrazi pomenijo kruto pošast, kot nebrzdani, neuravnani, svobodni kapitalizem večkrat poimenuje tudi avtorica.

Ob študiji prevoda knjige se hitro pokaže močna prisotnost prevajalke (ki zavrača oz. ne pristaja na vlogo t. i. nevidnega pisca po Venutiju, ampak želi biti vidna in dati ciljnemu besedilu (ter bralcem) svoj (tudi ustvarjalni ter strokovni) pečat), prek sprotnih opomb, opomb pod črto, komentarjev, mnenj, razlag besed ali pojavov skozi trenutne dogodke, pa tudi raznih pojasnil, ki so ubesedena tako, da se nanašajo na vsakdanje dogodke in povsem življenjske stvari, ob čemer je dosti lažje razumeti pomen določenih delov besedila (npr. razlaga glavnega naslova četrtega dela knjige in obenem besede tranzicija). S tem dejstvom lahko nekoliko zožimo nabor možnih teorij prevajanja, ki bi lahko bile uporabljene v obravnavani knjigi. Venutijev pogled ne pride v poštev, saj je prevajalka močno prisotna v samem besedilu (od

⁶ Po principu 'piši kot (iz)govoriš' – slovenska različica besede, sestavljena iz tujejezičnega jedra besede z dodano predpono ali pripono.

raznih komentarjev ter opomb, do samosvojih prevodov v slovenščini še neobstoječih besed in ustvarjanja skovank (nekateri primeri tega so vidni že v prejšnjih navedbah primerov)). Nekatero v nadaljevanju izpostavljene besede ter fraze bi lahko bile drugače prevedene, vendar je že samo izvirno besedilo večkrat precej dvoumno ali mnogopomensko. Precej težko je dokončno opredeliti, kako je s podomačevanjem ali potujevanjem v obravnavanem prevodu, ker je vsebina dokaj (vse)splošna, jezik pa v veliki meri strokoven (in tako prav tako precej določen ter značilen za ekonomsko (tudi politično) področje). Potujevanje ni izrazito in niti ne more biti, saj je že avtorica izvirnika ustvarila takšno besedilo, da je lahko razumljivo povsod, kjer je prisotno, tako pa je tudi lahko ter tekoče berljivo (besedilo gledano kot celota, kot dokument, ki poskuša predstaviti določen problem, in ne v jezikovnem ali poglobljenem vsebinskem smislu). Obravnavani problem ni značilnost Severne Amerike (avtorica izvirnika je Kanadčanka), ampak se je ideja, ki jo opisuje prav knjiga, razširila po vsem svetu. Bralec ob prebiranju knjige dobi vtis, da avtorica svojemu domačemu okolju ter kulturi namenja več kritike kot poveličevanja, in tudi če bi poizkusili ciljno besedilo (prevod) potujevati, ne bi imeli neizmerno olepšanega vzgleda (ker se ga izvirnik ob predstavljanju (domnevne) resnice niti ne trudi podati). S tem dejstvom se že opazno odmaknemo od Venutijeve trditve, da je anglo-ameriški svet v prevajalstvu simbol edine možne pravilnosti in prevlade. Posebnost napisanega sta mdr. politični in sodni sistem, ki sta omenjena v knjigi (precedenčno pravo (*common/case law* oz. *precedent*) in politični sistem (v) ZDA). Podomačevanje je (kot že večkrat omenjeno) vidno predvsem v komentarjih prevajalke, ki se nanašajo na naše okolje ali slovensko kulturo ter zgodovino, kaj drugega pa niti ni možno, saj je slovenski prostor (pre)majhen, da bi imel moč uveljaviti kakšne prav posebne smernice, in tudi sama tematika izvirnega besedila je v splošnem še (vedno) precejšnja neznanka.

Najbolj ustrezna – pa morda tudi edina možna, primerna in pravilna – teorija prevajanja je funkcionalistični pristop, vendar skupaj z mnogo primesmi ostalih opisanih tehnik prevajanja. Zaradi izrazite prevlade omenjenega pristopa nad ostalimi prevodoslovnimi teorijami (ki se odražajo zgolj kot občasna kratka, podčrtna opomba prevajalke) t. i. multidisciplinarnega pristopa ne moremo označiti kot tistega, ki je uporabljen v slovenskem prevodu knjige, čeprav slednji opredeljuje prav takšno mešanje več teorij. Uvrstitev v določeno kategorijo besedil glede na njihovo vlogo je precej težavna, saj se mešata informativna (vsebina kot taka, z ogromno dejstvi, podatki, mnenji) in operativna (glavni cilj je prepričevanje bralca in spodbujanje miselnosti, da je treba v skladu s prebranim nekaj ukreniti ter o zadevi pisati ali jo pripovedovati naprej, večkrat pa se tudi zazdi, da se avtorica – s spretno rabo jezika in z izjemnimi pisateljskimi sposobnostmi – dejansko pogovarja z bralcem), tako da se besedilo nahaja v dveh kategorijah. Prevod sam po sebi ni le prevod izvirnega besedila, ampak je ustrezen prevod v ciljni jezik in kot tak tudi dokument časa, kot na platnicah knjige piše eden izmed komentatorjev. Vsebina je tako v izvirnem kot tudi končnem, prevedenem besedilu podprta z neštevilnimi viri dejstev, očitno pa je tudi, da je prevajalka dobra poznavalka obravnavane tematike (prevajalčevo poznavanje tako prevajalskih rešitev kot v knjigi obravnavanega problema je nujno za uspešno delo), saj učinkovito in predvsem uspešno

usklajuje vsebino z jezikom, pri čemer namen ter cilj glavnega besedila ostajata nespremenjena (npr. definicija neoliberalizma, ki se drugače kot s tipično terminologijo ne da/sme/more zapisati). Glede skoposa prevoda lahko zapišemo, da se prevod skozi celotno prevedeno besedilo nanaša tudi na dejansko stanje, ki zajema bralca (s tem se ukvarja zadnje poglavje diplomskega dela). Sam prevod bolj kot kultura v veliki meri omejuje prav slovenski jezik (omejeno besedišče, ki še nima izoblikovanih (ustreznih) terminov za obravnavo takšne tematike), zgodovinsko dogajanje na slovenskih tleh pa je v prevodu prisotno večinoma prek opomb in komentarjev prevajalke. Prevod je bogat tudi s stališča teorije memov, saj je vsebina knjige takšna in tako pomembna, da je nujno ohraniti oz. zagotoviti zavedanje o obravnavanem problemu, to pa je mogoče le s prevajanjem v čim večje število svetovnih jezikov in širjenjem koncepta, ki ga predstavlja knjiga, med ljudmi (knjiga je izdana v 30 različnih jezikih, v več kot milijon izvodih). Pomembno je, da se prevoda kot takega ne omejuje – nujno pa je tudi nadaljnje nadgrajevanje ideje (z raznimi pisnimi ali ustnimi razpravami, poročanjem, obveščanjem, ozaveščanjem, povečanjem dostopnosti raznih gradiv, spodbujanjem k osebni odkrivanju oz. spoznavanju (novih) idej, zavzemanjem za svobodo pri lastnem delu, raziskovanjem domačega okolja ter kulture in ugotavljanje, kakšno je stanje oz. kako (če sploh) prisoten/razširjen je neoliberalizem v domovini (odgovor na to vprašanje poskuša podati eno izmed poglavij tega diplomskega dela) ipd. – ideološko podprti podomačitvi bi se lahko približali z izrazitim nakazovanjem oz. dotikanjem domačega stanja v ciljnem besedilu, poenostavitvijo besedila, uporabo slovenskih besed skupaj z izogibanjem morebitnim tujkam ali s komentarji, v katerih bi – v glavnem besedilu, ne le podčrtanih opombah oz. vmesnih pripombah – odkrito omenjali domačo kulturo, svojo zgodovino itn. (prevajalec je – posebno pri knjigi, kakršna je Doktrina šoka – težko nevtralen oz. neopredeljen, njegovi pogledi vplivajo na način prevajanja in svoja (tudi ideološka) stališča včasih pokaže v prevodu; ocenimo lahko, da prevajalka nekako sprejema vse tisto, kar pripoveduje avtorica v izvorniku, in to tudi zagovarja (najverjetneje se prevajanja knjige ne bi niti lotila, če se ne bi (vsaj delno) strinjala z navedbami avtorice ali pa bi tem celo nasprotovala) – morda se tako zdi zaradi grobih, nazornih (seveda prevedenih) besed ob opisovanju vseh krutosti, poudarkov, ko zgodba dobiva čustveni pridih, pritrdil ob razlagi oz. pojasnjevanju določenih besed (npr. tranzicije ali šokterapije) itn.)), pridobivanje znanja o njej in splošno izobraževanje (mnogo ljudi piše o knjigi, podanih je ogromno kritik, nadaljuje se tudi razprava o vsebini, kujejo se nove ideje, da o vsem zapisanem ter povedanem na temo neoliberalizma v vseh jezikih povsod po svetu sploh ne govorimo). Takšna kombinacija različnih teorij prevajanja pomeni širok pogled in boljši končni izdelek, namesto vztrajanja v ozkem okviru ene same teorije, ki je po možnosti poleg vsega še neprimerna (ali – grobo rečeno – napačna), z uporabo več tehnik pa je možnost napake in neuspeha precej manjša ali skoraj že neverjetna. Prav tako je takšen pristop tudi veliko bolj sodoben in prefinjen, primeren za svet, v katerem vsesplošnega izročila (o tem, kaj je prav ali narobe, kaj pravilno ali napačno, kaj dobro ali slabo, kaj ustrezno/primerno ali ne, kaj je res ali ni; ko ima vsak posameznik svoj okus in želje, za katere je pripravljen storiti ter dati vse, svoje mišljenje pa

(brezglavo) braniti brez kakršnega koli zadržka – v nasprotju s tem, ko nekdo reče, da je (nekaj) tako, in je potem enostavno res tako) ni več in so spremembe edina stalnica.

3 ANALIZA VSEBINE KNJIGE IN POMENOV NEKATERIH BESED

Danes nam je ob obisku trgovskega centra samoumevno, da bomo na enem samem (istem) mestu dobili oz. našli vse, kar si želimo, od hrane, pijače, oblačil, do zdravil, kozmetike, zabave, tehnologije, časopisja, cigaret, elektronike, avtomobilov, pohištva itn., ter da je to narejeno ali sestavljeno iz delov, ki prihajajo iz vseh koncev sveta, in potem to plačati s skupno valuto, ki jo mdr. uravnavajo tudi špekulacije (oz. ugibanja) na vseh svetovnih borzah. Nekaj povsem običajnega je, da bencinski servisi prodajajo sendviče ter mleko, in da v poštni poslovalnici dobimo vse od sladkarij, igrač, energijskih napitkov, prehranskih dodatkov do filmov, knjig, delavskega orodja, semen za vrt, organizacije izletov itn. Psihoterapevt Viljem Ščuka (2013) pravi, da ob tem dobimo občutek, da nam je na voljo vse, kar vodi do ugodja. »Ko nekdo med številnimi izdelki najde, kar si želi, tisto potem z veliko pobožnostjo vzame in si misli, to je zdaj moje. Prilastil sem si nekaj. Človek je bitje, ki si rad lasti, ki ima še vedno nagonsko težnjo po grabljenju.« Ne govorimo sicer o pohlepu, vendar je povezava močno prisotna, osebna lastnina pa je osnovni pojem pri razumevanju kapitalizma. Vse to, poleg mnogih drugih značilnosti, zaznamuje besedo globalizacija, ali, kot to imenuje Thomas L. Friedman (2009), ploski, izravnani (*flat*) svet. Ščuka (2013) dodaja, da po svetu globalizacijo razumemo narobe, saj je bila mišljena kot olajšanje postopka menjave dobrin ter pretoka ljudi in kapitala, zdaj pa se vsi dobredno samo še ženejo za denarjem in iščejo način, kako bi nekoga »okrog prinašali«. Države lahko izboljšajo svoj gospodarski položaj, če so meje odprte za prost pretok blaga, istočasno pa morajo biti zaprte za selitve kapitala (Alkalaj 2005). Bogastvo namreč (pod pogojem, da tega postopka nič ne zmoti) teži h kopičenju, velikanski delež sredstev pa obvladuje majhno število ljudi, kar je čisto nasprotje razpršenosti vsega ostalega.

Z vsemi izzivi je prišlo do pojava in oblikovanja raznih ekonomskih teorij. Ena najpomembnejših, surovih in trdnih je neoliberalizem, katerega pohod po zemeljski obli – z značilnim izrazoslovjem – v nadaljevanju razčlenjuje in opisuje diplomsko delo. Ker je pomen besede neoliberalizem podrobno opredeljen že v uvodu, se naslednja poglavja osredotočajo predvsem na uporabni vidik obravnavane ideologije. Izbrani pomembnejši pojmi so razloženi, v oklepajih pa je – za ocenitev (ne)pravilnosti prevoda – dodana angleška, izvirna različica besede ali frazema. Celotna vsebina knjige velja za (glavni) teoretski okvir diplomskega dela, zato avtorica Naomi Klein ni navedena ob vsakem odstavku (ali besedni skovanki), kjer se v določeni meri zrcali njena pripoved.

3.1 Ideja prirejanja sveta

Zgodba se prične v zavetišču v nekem mestu Louisiane, kamor so se po poplavljenju New Orleansa zatekli ljudje, ki so po uničenju ostali brez vsega. Tukaj se prvič pojavi izraz nepopisan list papirja (*clean slate*), ki so ga kasneje vse pogosteje uporabljali kot prisposodbo nove priložnosti za ustvarjanje. Predstavljen je Milton Friedman, ki je kljub svoji starosti ob

pogledu na ruševine znal spodbuditi h koreniti spremembi obstoječih sistemov (izobraževalnega, zdravstvenega itd). Velja za guruja svobodnega gospodarstva in trdnega neoliberalista ter večnega nasprotnika vsega, kar je javno ali državno. Vloga države in njena naloga je, kot pravi, s pomočjo vojske ter policije varovati svobodo ljudstva pred sodržavljani ali sovražniki, skrbeti za mir, red ter poslovno disciplino, podpirati konkurenčne trge in uveljavljati zasebne pogodbe, vse ostalo pa velja za nepošteno vmešavanje v trg. Trdil je, da zgolj dejanska ali dozdevna kriza zmore prinesiti resnične spremembe, zato je treba kopiciti ideje, ki bi nekaj lahko prinesle korist, takrat pa je treba hitro ukrepati in uvajati nepovratne reforme (začasne narediti trajne), da ne bi slučajno spet zavladata tiranija statusa quo. Avtorica tukaj opazi ponovitev Machiavellijeve (florentinski renesančni politik, diplomat, državnik ter filozof, utemeljitelj realističnega pristopa k teoriji politike, ki je trdil, da morajo vladarji za zavarovanje svoje oblasti nujno uporabljati silo, in da morajo, če hočejo vzpostaviti spoštovanje zakonov, pozabiti na moralo, to pa bo doprineslo k splošni blaginji – ker je odkrito govoril o pokvarjeni ter slabi človeški naravi, so ga označili kot zagovornika t. i. političnega amoralizma, poznan pa je predvsem po svojem (napačno razloženem) reku, da se za dosego cilja ne izbira sredstev, in da cilj posvečuje sredstva) ideje, da je treba vse udarce zadati naenkrat oz. istočasno.

Friedman je s to željo po temeljitem kapitalskem izkoriščenju krize svoje življenje (umrl je leto za tem) in poslanstvo sklenil na enak način, kot ga je živel. Takšna organiziranost se imenuje kapitalizem uničenja ali uničevalni kapitalizem (*disaster capitalism complex*), zanimivo pa je, da se Friedmanova vizija dolgo časa ni uveljavila v samih ZDA.

3.2 Šokterapija in mučenje

Najprej nekaj besed o pojmu šokterapija. Povezovanje samostalnikov na takšen način je (v slovenščini namreč tuje, bolj ustaljena – in ne povsem pravilna – raba bi bil zapis z vmesnim presledkom (šok terapija), ali pa povsem drugačen – pravilen, a morda tudi neustrezen – zapis (terapija s šokom, terapija šoka). Tudi v angleščini se oba samostalnika pišeta narazen (*shock therapy*), v takšni obliki pa ju zapisuje tudi avtorica izvirnika. Prevajalka v prevodu uporablja različico, ki je pisana skupaj, zato je slednja tako uporabljena tudi v diplomskem delu. Kljub slovnični vprašljivosti (čeprav se je takšna oblika zapisa uveljavila, novi pravopis pa jo je poslovenil ter zanjo uvedel enobesedni zapis, kot v komentarju oz. opombi piše prevajalka) pa vseeno na najboljši možen način odraža kruti pridih zgodbe, konec koncev pa sta tudi oba samostalnika (šok in terapija) večinoma zapisana v prenesenem pomenu, pisana skupaj pa predstavljata pojem, ki je kot tak včasih ločen od združenega pomena obeh besed, velikokrat pa v eni besedi povzame vse, kar skušata vsak zase povedati oz. predstaviti omenjena dva pojma.

Z gospodarsko šokterapijo so neoliberalisti nameravali ozdraviti neproduktivne države, tako kot so nekaj psihiatri verjeli, da z njo lahko nadzirajo bolne, umazane človeške možgane (ali

jih npr. z lobotomijo celo ozdravijo). Tako kot je imela ordinacija zdravniški laboratorij, so gospodarski laboratorij postale države. Glavni cilj je šok, ki povzroči strah, spoštovanje, občudovanje (*Shock and Awe* oz. *rapid dominance* (nagla prevlada), to pa prinese (takojšnjo) nadvlado in možnost oblikovanja družbe ter okolja po lastnih željah. Vse to pa ni mogoče brez fizičnega in/ali psihičnega mučenja, ki je »tihi spremljevalec globalnega križarskega pohoda svobodnega trga. [...] sredstvo za vsiljevanje neželene politike upornemu ljudstvu [...] ali v jeziku obveščevalne službe CIA, prisilno zasliševanje (*coercive interrogation*) je sklop tehnik, katerih namen je zapornike spraviti v stanje globoke zmedenosti in šoka, zato da jih prisilijo v popuščanje proti njihovi volji« (Klein 2009, 23). Tako kot zločinci so tudi ljudje v državah, ki jih je doletel gospodarski eksperiment, postali zaporniki. Enako kot ob sovražnem – vojski ali policiji poznanem – mučenju je civiliste doletela čutna prikrajšanost (*sensory deprivation*) z vmesnimi pretiranimi stimulacijami, kar je vodilo do popolnega nazadovanja (*regression*) oz. podrejenosti (ali razvzorčenja (*depatterning*)). Soba za mučenje je bila obravnavana dežela, stene so bile meje. Kritiki, nasprotniki ali morebitni nevšečneži, ki bi lahko postali težavni ali bili na poti, so marsikje izginjali, bili izseljeni, izgnani oz. usmrčeni tajno, javno ali v pokolih. Mučenje lahko razumemo tudi kot to, da so množice lačne, brez oblačil ter strehe nad glavo, nevedne in brez upanja o dnevu, ki prihaja jutri. Zlomijo se, pozabijo svoje prepričanje, priznajo laž, ki je ne ločijo več od resnice, in pripravljeni so storiti vse, tudi nekemu vodljivo slediti, ubijati, se upirati. Oseba pod šokom. Država pod šokom.

Govora je o dveh doktorjih šoka. O prvem, psihiatru Ewenu Cameronu, ki je s kombinacijo drog, elektrošokov in ostalih nesorazmerno intenzivnih grobosti poskušal vzpostaviti nadzor nad delovanjem možganov in spremeniti ali izbrisati človeški um (jim (o)prati možgane (*brainwashing*)), nato pa iz njih narediti vzorne, jasne, zavedajoče se (*lucid*) ljudi, ki so sposobni delovati zavestno ter samostojno. Mnogo pacientov je k njemu prišlo z zgolj blagimi težavami (depresija ipd.), poskuse pa je na njih izvajal brez njihovega (za)vede(a)nja ali privolitve.⁷ Za njegovo delo se je v tistih letih začela zanimati in ga tudi financirati obveščevalna služba CIA, zaradi izpopolnitve svojih tehnik (metod obratovanja oz. delovanja (*modus operandi* oz. *method of operation*)). Drugi obravnavani doktor šoka je že omenjeni Friedman, skupaj z njegovo logiko šoka. Oba, verno in zavzeto, sta želela priti do stanja, ki mu pravimo tabula rasa (*blank slate*), čistina, praznina. Vendar je obema spodletelo, saj sta povzročila zgolj škodo. Cameron je odrasle, zrele ljudi spremenil v neizkušene, nedovzetne, neodzivne, tudi nedojemljive, osnovnim nalogam nedorasle otroke, ki nimajo vgrajene nikakršne duševne vsebine (popolno sesutje, ponastavitev možganov) in se nikoli ne bodo sposobni obnoviti, Friedman pa je spisal zgodbo, o kateri govori knjiga. Predpostavka je, da je uničenje nujno, če želimo stanje izboljšati, v resnici pa nastane nasprotno. Zmeda, ruševine. Psihično gonjenje (*psychic driving*) ni delovalo.

⁷ Podobno so friedmanisti nemarno uničili marsikatero povsem zdravo državo brez privolitve njenega prebivalstva.

Nekatere ideje so skupnosti nevarne in pomembno jih je prepoznati. Takšne doktrine ne prenašajo raznolikosti in ne zmorejo sobivati z drugačnim prepričanjem. Temelj teh je, da se obstoječe stanje izbriše (*cataclysm*), in da se da puristom (zagovornikom čistega, pristnega) absolutno oblast pri uresničevanju svoje popolne iznajdbe. Odstopanje (od) egalitarizma (ki zanika razlike med ljudmi), ki v bistvu lahko pomeni prav obratno (z vsestranskim bojem proti – v našem prepričanju – neenakovrednim pravzaprav na čuden način vzpostavljamo svet, v katerem bodo vsi (ki ostanejo) enaki ter složni), poleg skrajnega rasnega ter verskega zatiranja, naravnih ter socialnih idr. razlik, s stremenjem k popolnemu izbrisu celotnih kultur, zato da bi očistili svet in izbrisali neenako misleče, vedno vodi v neprekinjen krogotok nasilja. Že Adolf Hitler⁸ je z (domnevno) neresnico spretno širil strah pred Judi/Židi in Slovani ter komunisti, češ da naj bi bili ti nacistom nevarni, zato so jih poslali na prevzgojo v taborišča. Poudariti je treba, da tako avtoritarni režimi (etatizem, diktatura, ko država nastopa kot pokrovitelj nasilja) kot tudi železni okovi tržne svobode (ne)posredno za sabo vlečejo krvavo sled.

Zanimiv retorični pojav oz. primer retorične rabe – ki je mdr. vnovična povezava ekonomije z evolucijo – predstavlja skovanka, ki jo je izrekel Francis Fukuyama, t. i. konec zgodovine (*the end of history*), kar lahko pomeni končno stopnjo človeškega (ideološkega) razvoja. Ko so se namreč pohodu svobodnega trga hoteli pridružiti še Rusi in Kitajci, ni bilo več nobene ovire na poti do zavzetja sveta, saj so osvobojene korporacije postale svobodne tudi zunaj svojih držav. Elite so postale soglasne oz. enotne glede dejstva, da morajo voditelji biti (naj bi bili) izvoljeni od ljudstva, gospodarstva pa morajo nujno slediti neoliberalističnemu zgledu.

3.3 Popolna ekonomija

Velikega pomena je bilo, da mentorji svojim učencem vcepijo prepričanje, da je vsak dogodek v gospodarstvu sveto dejstvo, o katerem ne gre razpravljati. Silnice, kot so brezposelnost, ponudba, povpraševanje ali inflacija, so kot narava (ali naravni pojavi),⁹ stalne in nespremenljive. Te sile so v ravnovesju, skladnosti, dokler se v njih ne vmeša urejevalec, saj je državno vmešavanje zlo, ampak je vseeno nujno, ko je treba spametovati entitete na trgu. V primeru napak oz. odstopanj na trgu je treba uvesti še strožje ukrepe. Friedman je bil izredno ponosen, da se je lotil ekonomije kot dosledne znanosti. Kot so npr. marksisti verjeli v delavsko utopijo (čudež, dostopen z revolucijo), so misleci čikaške šole verjeli v podjetniško. Vendar so neoliberalisti imeli težavo, kajti v podporo njihovim trditvam ni obstajal noben

⁸ Eden redkih voditeljev, ki se je uprl finančnim elitam in bankam (razlogi za to so različni ter vprašljivi, povod naj bi bilo židovsko poreklo večine teh elit – skupaj z njegovim še danes nepojasnjanim sovraštvom ter odporom do omenjene etnično-verske skupine).

⁹ Znova povezava z biologijo, čeprav sta si npr. liberalizem (svoboda) in determinizem (določenost vsega) tujki, kar vodi v popoln paradoks.

dokaz. Nobeno obstoječe gospodarstvo ni bilo toliko čisto, da bi bila odstranjena vsa izkrivljanja (*distortions*) in bi se zmogla pokazati lepota te vseobsegajoče ureditve.

3.4 Komercializacija in vzpon miselnosti

Kriza in revščina sta bili v preteklosti glavni povod za najhujše spopade narodov, zato je bila zaradi grožnje novih (svetovnih, državljanskih) vojn zahteva po razumskih gospodarskih odločitvah največja prioriteta. Po veliki depresiji (*Great Depression*) leta 1929 je postalo jasno, da določene ekonomske teorije v praksi ne delujejo. Z omejevanjem oz. omejitvijo odnosa *laissez-faire* ob pomoči prizadetim ter razbitim deželam so poskušali preprečiti strastno naklonjenost in gorečo podporo posameznim ideologijam.

V svetu v razvoju se je uveljavil t. i. razvojni pristop (*developmentalism*) ali nacionalizem tretjega sveta. Ideja je bila, da se te države ne zanašajo več na izvoz svojih surovin v tujino, sploh zaradi negotovih cen, temveč naj se posvetijo domači industrializaciji in nacionalizaciji ključnih podjetij, vlade pa bi naj čim več vlagale v razvoj. Najbolj napredna oblika te ideje se je pokazala v južnem delu Latinske Amerike, v t. i. južnem stožcu (*Southern Cone*). Ta del sveta – Čile, Argentina idr. – je postajal vedno bolj podoben razvitemu Zahodu, vendar precej bolj socialno naravnano: dobro plačani delavci s sindikati, razpoložljivost ter dostopnost zaposlitev, javno dostopne institucije, kakovostna izobrazba itd. Prepad med položaji v družbi se je zmanjšal, vse to pa so dosegli s pametnim udejstvovanjem ter sodelovanjem v gospodarstvu in politiki. To je pomenilo temno obdobje za čikaške fante, korporacije pa so za ta leta splošnega razcveta plačale visoko ceno.¹⁰ Friedmanove zamisli so postale nezanimive, a ostali so zvesti, močni privrženci, ki so še vedno bili mnenja, da je takšna pot k blagostanju napačna, in da se je treba takšnega sistema nekako znebiti. Sledeč obljudi hitrega bogatenja so se začeli kolonizacija trgov ter lastne države, odkrivanje bogastva, izkoriščanje, nakup ter prodaja vsega pridobljenega v družbi prijaznih časih, boj proti milostni državi ter njeni veliki vladi itn. Začelo se je tudi iskanje primernih ozemelj za neoliberalistične poskuse, za nemoteno izvedbo pa so v teh državah morali zavladati neomajni, trdni voditelji, ki bi bili brez pomislekov, vodljivi in ubogljivi do svojih ideoloških svetovalcev, a brez obžalovanja, nepopustljivi in kruti do svojega ljudstva. Projekt se je v južnem stožcu pokazal za precej težavnega, vendar je Čile pristal na ponudbo, čikaška univerza pa je takoj začela sodelovati s Santiagom de Chile in šolati njihove študente v pravoverni miselnosti (čilski projekt (*Chile Project*) ter *los Chicago Boys*). Glavni namen je bil ustvariti kup mislecev, ki bi z dobro utemeljenimi trditvami nasprotovali ekonomistom, ki so zagovarjali takrat prevladujoče ideje (intelektualni imperializem (*intellectual imperialism*)). Vendar pa pravovernost ni vodila nikamor. Države, ki so jih začeli obdelovati čikaški fantje, so vedno bolj nazadovale in (za)ostajale za drugimi. Javna mnenja v regiji so dala jasno vedeti, da si želijo socialno

¹⁰ New Deal, skupek programov za obnovo stanja in preprečitev ponovnega padca v prepad (*relief, recovery, reform*).

ureditev, v mnogih krajih so anti-korporativiste preganjali. V miroljubnih debatah in ob dejstvu, da so bili čikaški fantje potisnjeni na obrobje (sploh niso bili prisotni na volilnem prizorišču), nasprotniki pa so imeli vedno večjo podporo, se je čilski projekt izkazal za popoln polom, ki je bil povrh vsega še izjemno drag. Sčasoma bi javnost na vse skupaj pozabila in pri tem bi tudi ostalo, vendar je v ZDA na oblast prišel Richard Nixon, ki je bil precej domiselni glede zunanje politike. Čikaškim fantom je bilo jasno, da po mirni poti ne bodo prišli nikamor, Nixon pa jim je dal priložnost, da – ne glede na način oz. izbiro sredstev – dokažejo svojo zamisel. Znan je slaven ukaz Nixona direktorju službe CIA, naj ta doseže, da bo kričalo celotno gospodarstvo (*»make the economy scream«*). Takšna je bila v vojna proti razvojnemu pristopu.

3.5 Sprememba režima (*regime change*)

ZDA so sodelovale pri prikritem poskusu strmoglavljenja čilskega vodstva, vendar ga kljub vsem naporom in finančnim izdatkom niso uspeli omajati. Niti tako, da se vodilnih znebijo, ne bi mogli rešiti težave, saj bi ob takšni podpori najvišje položaje enostavno nadomestili. Ostal je načrt, ki je obsegal dva različna vzorca spremembe oblasti – brazilski ter indonezijski. Nekaj let prej je brazilska hunta (*junta*) vodje države so glavne vojaške osebnosti) s podporo ZDA prevzela oblast, spremembe pa uvajala na videz nesurovo, dopustila je svobodo združevanja, tiska, govora, in si prizadevala za nekaj demokracije. Šlo je za nekakšen prijazen državni udar (*gentlemen's coup*).¹¹ Ob protestih je v obupu in poskusu obdržati se na oblasti kasneje prišlo do sistematičnega mučenja, zatrti so državljansko demokracijo in začeli so se poboji.

V Indoneziji je bila zgodba drugačna. Voditelji so zaščitili državno gospodarstvo in interese ter svoje bogastvo, izgnali pa so Mednarodni denarni sklad (*International Monetary Fund*) in Svetovno banko (*World Bank*), tako pa so si zgolj priborili priložnost, da jih bodo (dobesedno) odstranili (s položaja ali likvidirali oz. usmrtili v eksekucijah) ob pravih razmerah (ko bodo na oblasti pravi ljudje) – s svojimi samozavestnimi dejanji ter poskusom kljubovanja so si zapečatili usodo. Ko je kasneje prišlo do izvršitve takšnih navodil, je bil po pričevanju nekaterih zaradi nagrmdenih trupel po strugah oviran rečni promet.¹²

Druga različica je bila načrtovalcem nadaljevanja čilskega projekta ljubša. Posameznik poskrbi za krvav prevzem oblasti, za prihodnost pa poskrbijo izšolani, tehnokratski misleci. Razumeli so tudi nauk prve različice, ki je kazal na to, da nasprotnikom ne smeš dati

¹¹ Coup d'etat (*putsch, overthrow*) je nasilna, silovita in hitra sprememba oblasti, ki jo sproži ljudstvo, v odsotnosti množic pa jo izvede vojska, katere glavni častnik oz. poveljnik ali ljudski predstavnik nato prevzame vodstvo in zavlada.

¹² Tudi tukaj so imeli pomembno vlogo ekonomisti, izšolani na kalifornijski univerzi, znani pod imenom Berkeleyjska mafija (*Berkeley Mafia*).

priložnosti za izgradnjo/izvedbo protiudarca, naučili pa so se, da lahko z množičnim šokom poskrbiš za izbris odpora, še preden se ta pojavi. General Augusto Pinochet je leta 1973 v pravem vojnem stanju prevzel oblast v Čilu. Vojska se je postavila naproti ljudem, ki bi jih morala braniti. Vojna je bila sicer čudna, kajti bojevala se je zgolj ena stran, nasprotniki so zavrnili oboroženo zbiranje ali vpoklic za obrambo. Takrat so se prvič odkrito pokazale tri značilne oblike šoka, recept za naglo prevlado, ki se je v prihodnosti nemalokrat ponovil: šok državnega udara, Friedmanova šokterapija in mučenje. Kdor se je uprl eni vrsti šoka, ga je čakal drugi šok, in obratno. Za Čile so imeli čikaški fantje že pripravljeno svoje sveto pismo gospodarskega programa uničenja, odpravljanja, ustvarjanja in obnove, ki se je imenovalo opeka (*The Brick*). Vse to pa je bil tudi konec sramote za pravoverno miselnost (končno se je namreč pokazala možnost, da (glavni) misleci idejo oz. teorijo preizkusijo ter preobrazijo v prakso, te dobljene priložnosti pa niso izpustili – končno so se lahko poskušali izkazati, nekdo jih je upošteval, (ekonomiji, stroki) niso bili več v posmeh, niso bili več zapostavljeni in iz ozadja so prišli v ospredje). Čilsko gospodarstvo je doživljalo prave porodne krče (*birth pangs*). Bilo je v vedno hujšem razsulu, a domnevali so, da se vse da rešiti s še močnejšimi šoki, in da Čile velja za čudež. Država je bila navzven videti kot prava polomija, znotraj donosne kupole pa kot simbol denarja. V času vladanja je Pinochet redno zamenjeval svojo politično usmerjenost, zaradi sesutja države pa je bil prisiljen nacionalizirati mnogo prej državnih družb. Popoln razpad je preprečila pametna odločitev na začetku, ko ni dovolil privatizacije glavnega vira sredstev, državnega rudnika bakra. To pa pomeni, da Čile nikdar ni bil pristen glede načel svobodnega trga.

Ker so dobički bili velikanski, je širjenje kontrarevolucije postalo odvisnost in multinacionalke so hrepenele po naslednjem odmerku. Hunte in drugi posamezniki so s podporo ZDA prevzeli oblast tudi v Argentini, Braziliji ter Urugvaju, ki so prej bili zgled državam v razvoju. Izginotja neštivilnih ljudi so se uveljavila kot nova oblika širjenja strahovlade. Mnogo ljudi je bilo pobitih zaradi njihovega prepričanja, odstraniti je bilo treba vse ovire, ki bi lahko bile na poti novemu redu. Z izgovorom vojne proti terorju (*War on Terror*)¹³ in zaščite svobode je takrat nastal sodobni kapitalizem.

Razmere v Argentini so bile tako absurdne, da je objavljanje neodvisnih ocen o stopnji inflacije veljalo za kaznivo dejanje špekuliranja v škodo države, o tem pa niso smeli razpravljati niti vladni ministri. Pritisk je bil tako hud, da je bil s položaja odstavljen gospodarski minister, potem ko je novinarki povedal, da je govoriti o tej temi zapleteno, komaj pa je obotavljajoč se in jecljajoč izustil, da je uradna statistika edina mogoča, izračunava pa jo edini pooblaščen urad, ki ima za to tudi tehnične zmožnosti. Pogovoru se je hotel izmakniti, cenzura in represija (*repression*) sta bili torej prisotni še v letu 2013.

¹³ Teroristi (v tem primeru na splošno vsi sovražno nastrojeni proti ideji svobodnega trga) naj bi bili grožnja demokraciji in ljudstvu, v bistvu pa so bili največja nevarnost prav tisti, ki so zagovarjali bojevanje in ponujali zagotavljanje varnosti.

Odstopanja od uradno priznane stopnje inflacije so bila vidna tudi ob primerjavi cen hamburgerjev po svetu (*Big Mac Index*). Ko je ta objava postala dostopna javnosti, je omenjeni hamburger postal najcenejši v argentinskih restavracijah hitre prehrane. Tolikšna prikrita inflacija pa kljub vsemu ne more dolgo ostati skrita (Kotnik 2014).

Mnogi so to sistematično, načrtovano pobijanje strogo obsodili. Ideal reda in ravnotežja brez vmešavanj je mogoč le ob ideološkem monopolu (*monopoly on ideology*), brez konkurenčnih, blagih pogledov na svet, zato je bilo treba nekako spremeniti ugovore ter očistiti kulturo. Kmetje in delavci s sindikati so veljali za najvztrajnejše nasprotnike, stavke pa so razumeli kot upor vladi, zato je bilo prav teh največ po zaporih. Omenjene čistke so se dogajale tudi v tovarnah nekaj svetovno znanih avtomobilskih proizvajalcev, od koder prihaja mnogo pričanj o ugrabitvah predstavnikov delavcev. Zdravnikom, učiteljem in ostalim socialnim delavcem so na silo iz uma izbijali nesebično zavzetost za pomoč ubogim. V eni od besnih racij so policisti napadli tudi ideološko okužene najstnike, ki so hoteli skupaj zaprositi za cenejše avtobusne vozovnice, in se tako postavili proti že precej načeti skupnostni zavesti. Vladam je uspelo, da so odstranile drugače misleče, ostalim pa dale vedeti, kaj se zgodi, če sploh pomislijo na prevrat. Otroke so od rojstva naprej (tuji starši) vzgajali v krščanske kapitaliste, saj so le tako lahko bili normalni/neoporečni oz. primerni za obstoječ režim (otroci so bili odvzeti staršem, ki so bili politični nasprotniki režima, in dani v posvojitev režimu zvestim družinam). Trdili so, da humana (do (so)človeka obzirna) zasedba ne obstaja, in tako, kot ima lopov zaradi prepričljivosti v rokah pištolo, je bila krutost vzvod oblasti, ki so ga pogosto tudi uporabile. V bodoče je prav (prisotno) mučenje bilo pokazatelj režima, ki ga ljudstvo ne odobrava. Za to pa ni bila krivec vojska, ampak pokvarjene korporacije. Več smrti kot streli je prineslo siromaštvo. Elite so se obnašale samovoljno, narod pa je ob tem z zlomljenim duhom ostal miren.

3.6 Pozabljeni zločini

Aktivisti in gibanje za človekove pravice so glasno zahtevali, da vpleteni odgovarjajo za svoja dejanja, vendar jim večinoma ni uspelo storiti ničesar. Besede niso pomagale. Ves čas so se ukvarjali s tem, kaj se je zgodilo, pozabili pa izpostaviti vse tisto, zaradi česar, koga in zakaj se je to dogajalo. Namesto, da so ta del sveta obravnavali kot prizorišče krvavega umora, bi ga morali kot nasilen rop. Ko je Friedman leta 1976 dobil Nobelovo nagrado, je tudi ta zgodba doživela svoj zaključek.

V ZDA je Nixonova vladavina za Friedmana pomenila hud, neodpustljiv osebni udarec. Verjel je, da bo s predsednikovo pomočjo zagnal kontrarevolucijo v domovini, vendar kljub temu, da je močno vplival na Nixona, ki je na glavne gospodarske položaje postavljajl njegove kolege, je slednji raje izbral kariero ter ponovno izvoljeni mandat, ne pa zvestobo pravovernim idejam. Uvedel je tudi nadzor cen najnujnejših dobrin, kar je razbesnilo Friedmana, saj je to najhujše, kar se trgu sploh lahko zgodi. Tudi v Združenem kraljestvu je

Margaret Thatcher kljub občudovanju čilskega projekta zaradi padanja podpore povedala, da so takšni ukrepi nesprejemljivi, da morajo reforme ustrezati ustavi ter izročilu, in da bo celoten postopek zato počasen. Tako Ronald Reagan (kasneje v ZDA) kot Thatcherjeva sta se kmalu spreobrnila in zavzela drugačno stališče. Opuščanje v glavnem, rudarskem sektorju, začetek privatizacijske dražbe v t. i. zahodni(h) demokraciji(ah) itd., je vodilo v neodobravanje, vendar je Thatcherjeva pozornost spretno preusmerila z/na vojno za Falklandske otoke. To je bil dokaz, da lahko tudi s pomočjo navideznega sovražnika ter (ne)obstoječe krize združimo narod in s takšno pretvezo uvedemo korenite spremembe (teorija krize (*crisis theory*)).

3.7 Saj ste imeli volitve

Celotno dogajanje se je v tem času preselilo v Bolivijo, ki je bila ravno med spremembo oblasti, bila pa je tudi neverjetno zadolžena. Svobodni trg so tukaj kanili vzpostaviti drugače, kot so ga do takrat. Namesto uniformirane vojske so na bojno črto prišli elegantno oblečeni poslovneži, ki so s pomočjo veljavnega, demokratičnega režima mirno izvedli civilni državni udar. Brez napada na neprimerne, drugače misleče skupine pa tudi tokrat vsiljevanje šokterapije ni šlo (izredne razmere (*state of siege*) in izredna izvedba (*extraordinary rendition*)). Čeprav so popolnoma spregledali demokracijo, so oblastniško zatrjevali, da je bilo tako željeno in določeno na volitvah. Pokazalo se je tudi, da zna imeti hiperinflacija enak učinek krize kot vojna ipd.

V tem obdobju so se na ozemljih, kjer je vladala miselnost svobodnega trga, močno povečali dolgovi. Ko si je ljudstvo že skoraj opomoglo od vseh preživetih grozot, je na njega padlo tudi breme prevzema ter vračanja dolgov njegovih mučiteljev, ki so ves denar skozi leta pretakali na svoje bančne račune v tujini. Začeli sta se doba strukturnega prilagajanja (*structural adjustment*) in diktatura dolga (*dictatorship of debt*). Znova se je pokazala priložnost za novo obliko krize, ki bo zaobjela tudi tista področja, ki jih prej s silo niso mogli.

Takšne razmere sta najbolje znala izkoristiti Mednarodni denarni sklad in Svetovna banka (v rednem sodelovanju s Svetovno trgovinsko organizacijo (*World Trade Organization*)),¹⁴ kjer so strokovnjaki spisali obsežne programe gospodarske reorganizacije (*Washington Consensus*), ki sta jih nato vsilila državam, ki so zaprosile za finančno ali kakšno drugo pomoč, in jih tako s pomočjo dolga (glavnice so bile tako visoke, da so že obresti same presegale vrednost državnega proračuna ali celo BDP) obvladovala ter tam narekovala dogajanje s svojimi pogoji in pravili (»bombe, narejene iz zakonov«). Posojila, terjatve, krčenje javne porabe, privatizacija, brezposelnost, podkupljivost, prijateljske usluge itd. so besede, ki najbolje opišejo takšno politiko. Vse to v imenu utrditve blagostanja ali preprečevanja kriz, ne pa socialnega/družbenega inženiringa ali t. i. ideološke

¹⁴ Vplivni Splošni sporazum o tarifah (carinah) in trgovini (*General Agreement on Tariffs and Trade*).

transformacije/preobrazbe/preoblikovanja (kljub novemu ter dobičkonosnemu dejanju, so vsi (so)udeleženi pri zagotavljanju pomoči trdili, da vse, kar počnejo, delajo v interesu trdnosti ter zanesljivosti – uradna utemeljitev naloge in vsa prizadevanja so temeljila na preprečevanju kriz(e), ta prepričljiv izgovor pa je bil krinka za vso (takratno) izigravanje).

3.8 Izgubljeno v tranziciji (*lost in transition*)

Kleinova (2009, 169) obdobje tranzicije v nekaterih državah opiše kot ples, jok in trepet. Na Poljskem je bila ideja marksizma močno prisotna, vendar so se kmalu začele pojavljati drugačne težnje, kar je na koncu skoraj privedlo do velikih težav. Voditelji so povečevali delavski razred, a so ga izkoriščali in neprestano zatirali. Delavci so ustanovili stranko Solidarnost in zahtevali vzpostavitev socializiranih podjetij (*socialized enterprise*), ki bi postala temeljna enota gospodarstva. Oblast jim je naproti poslala tanke, boj pa je potekal z vsem, kar je ljudem prišlo pod roke (sekire, palice). Po teh dogodkih je Fukuyama izjavil, da je prišlo do zmage, kajti ni se končala le neka napačna (Vzhodna) ideologija, ampak se je končala zgodovina. Prišli smo do zadnje oblike človeške vladavine, za pristaše Friedmana pa je dejal, da so že prišli v nebesa (kot biblično vnebovzetje). Po izvolitvi Solidarnosti je prišlo do velike izdaje ljudstva, saj so v državi dovolili gospodarsko šokterapijo, vodstvo pa je odločno zanikalo naklonjenost tako eni kot drugim filozofijam.

Podobne sanje so imeli na Kitajskem. Ideja zasebne lastnine jim je ugajala, prezirali pa so misel o demokraciji (friedmanizem brez svobode), ki so jo leta 1989 krvavo zatrli na Trgu nebeškega miru (*Tiananmen Square*). Po pokolu je Kitajska postala garaška delavnica in poceni trgovina sveta, nastala korporativistična država pa je združeno razbijala organizirane politične sile delavcev. Družinski člani funkcionarjev komunistične partije so postajali milijonarji ali milijarderji, nekateri slave željni pa se pogosto pojavljajo v medijih in se dokazujejo ter kažejo, kako dobrodelni so v času krize. Slikajo se pred gorami denarja in ga veselo, z nasmehom na obrazu, delijo najbolj obubožanim.

V primeru obeh držav se je pokazalo, kakšno vlogo imata šok in pobijanje. Poljaki so demokracijo uporabili kot orožje proti napadu svobodnega trga, zato so bili rezultati šokterapije zelo nejasni, Kitajci pa so prek uničenja ter žrtev prešli v obdobje, ko so zrasli v najmogočnejšo gospodarsko velesilo sveta.¹⁵

Tudi v JAR so zahtevali, da oblast dobi ljudstvo, ne glede na to, ali bo njihov predstavnik belec ali črnc. Vsa podlaga za prihodnost je bila zapisana v Listini svobode (*Freedom Charter*). Veliko vlogo je pri širjenju prave svobode med narodom takrat imel Nelson

¹⁵ Gospodarstva, ki so doživela neoliberalistično preobrazbo, so danes ena najmočnejših in najhitreje rastočih na svetu: Kitajska, Rusija, Brazilija, JAR, Južna Koreja, Poljska (v Evropi) itn.

Mandela. Afriški nacionalni kongres je po prevzemu oblasti v naslednjih letih klonil pod pritiski kontrarevolucije, izvajali so program šokterapije in se ponovno izneverili ljudstvu.

3.9 Okno priložnosti v megli tranzicije

Ob trenjih znotraj Sovjetske zveze (imperij zla (*evil empire*) – tako je SZ leta 1983 poimenoval predsednik ZDA Ronald Reagan) se je tudi v tej regiji pojavila nova skrajna meja (poslednji kraj, kjer se da še kaj zaslužiti (*frontier*)).¹⁶ Glavna lika v obdobju šokterapije v Rusiji z okolico sta – poleg vojske ter tankov – bila Mihail Gorbačov in Boris Jelcin (pozneje tudi Vladimir Putin). Razpad nekdanje imenitne dežele je postregel s tremi velikimi šoki. Sam razpad SZ, državni udar (izveden s pristopom bliskovite vojne (*blitzkrieg*)) in korenite spremembe v gospodarstvu, kar je prineslo konec življenja, kakršnega so ga bili ljudje vajeni. Državo so uničili postopoma, kos za kosom, vendar temeljito in vseeno dovolj naglo, da množica sprememb ni dohajala. Veljalo je, da je komunizem padel brez boja, kapitalizem pa je za svojo obrambo ter obstoj rabil ogromno nasilja.

Uveljavil se je sistem 3 -acije (*three -ations*): liberalizacija, privatizacija in stabilizacija. Skupaj s tem je padla podpora režimu, pozornost pa so z gospodarskega dogajanja preusmerili z/na vojno v Čečeniji, kjer so že slavili zmago, vendar je nekaj dogodkov popolnoma razmajalo vojsko in se je umaknila, povečalo pa se je tudi neodobranje javnosti. V teh letih so se izoblikovali tudi znameniti ruski oligarhi, ki so z javnim denarjem poceni pokupili državna bogastva (zaprta oblika privatizacije). V vseh območjih bivše SZ se je razširila nevzdržna revščina. Razlike med sloji družbe so postale tako očitne, da se zdi, da ljudje živijo v različnih stoletjih. Zapravljaljska elita (t. i. novi Rusi) in ljudje, ki si svetijo s svečami. Takšno grebenje za novim dobičkom so odkrito primerjali s kolonializmom, saj je bilo pljenje tujih bogastev zelo podobno. Naravnim danostim so postavljali cene in jih zaščitili s patenti.

Letos je prišlo do vsesplošne vstaje v Ukrajini, ki ji je na podlagi prošnje – zaradi nameravane umiritve ter ureditve razmer – na pomoč (mdr.) priskočila Rusija, ZDA pa so (zato nato) znova zaigrale svetovnega redarja s svojimi svarilnimi pozivi (vsaj tako so stanje prikazovali mediji). EU tam vidi predvsem velik trg, Ukrajinci pa so vnovič prisiljeni v odločitev, delitev ter neenotnost, opredeliti pa se morajo o ljubši smeri: Vzhod ali Zahod. Mnoge države včasih težnjo po odcepitvi odobravajo, spet naslednjič ne,¹⁷ pokazalo pa se je tudi, kakšno življenje si ob ubogem narodu privoščijo nosilci oblasti.

¹⁶ Poimenovanje izhaja iz obdobja zlate mrzlice (*gold rush*), ko so se za zelo dobičkonosna izkazala daljna območja na zahodu ZDA. Iz tega izhaja fraza kapitalizem skrajnih meja (*frontier capitalism*).

¹⁷ Slovenci pozabljamo, da smo se nekoč v takšnem položaju znašli tudi sami.

3.10 Program za obnovo Evrope (*European Recovery Program*)

Marshallov načrt (*Marshall Plan*) je bila pomoč ZDA povojni Evropi, da bi se ta znova postavila na noge. Bil je izredno diplomatsko dejanje ZDA, Evropa pa bi naj z relativno skromnim prispevkom obnovila svojo industrijo in ostalo infrastrukturo, kajti sama si ni mogla pomagati. Kleinova (2009, 247) piše, da je ta gesta bila »končno orožje, ki so ga na tej gospodarski fronti uporabili. Po vojni je bilo nemško gospodarstvo v krizi in je grozilo, da za sabo potegne navzdol še preostanek Evrope. [...] se je vlada ZDA raje odločila, da Nemčijo razdeli, kakor pa da tvega, da jo izgubi vso, ali ker se bo sesula ali ker jo bo prevzela levica. [...] je vlada ZDA Marshallov načrt izkoristila za to, da je izgradila kapitalistični sistem [...] da bo evropsko tržno gospodarstvo cvetelo, socializem pa izgubil svojo privlačnost« (in ne žrtvovanje za druge, kot bi takšno pomoč sprva najverjetneje lahko razumeli).

Pruski kancler Otto von Bismarck je v strahu pred revolucijo in razredno delitvijo vpeljal prve zametke socialne države (javno zdravstvo, zavarovanja, pokojnine (*welfare state*)), ti pa še danes predstavljajo model socialne ureditve mnogim državam. Delavsko gibanje se je vedno bolj nagibalo k idejam socializma, popuščanje oblasti pa je ljudi odvrnilo od zahtev po korenitih spremembah sistema. S tem dejanjem so tudi precej privarčevali.

3.11 Umetna kriza (*artificial crisis*)

V govoru nekega gospoda se je pojavila zelo dobrodošla ideja, kako izzvati in ustvariti umetno krizo, ki bi lahko tako kjer koli ali kadar koli omogočila izvajanje šokterapije. V Kanadi so z nizkimi bonitetnimi ocenami zmanipulirali izvršitev nekaterih friedmanističnih ukrepov, predvsem so skrčili javno porabo. Z lažno statistiko so uspešne (naftne) države predstavljali kot nestabilne ali neproduktivne. Finančni trgi so se na to zvijačo odzvali, države so bile prisiljene na pomoč poklicati Mednarodni denarni sklad, ta pa je začel uvajati svoje smrtonosno zdravilo. Krizo je doživela tudi Azija in ljudje so v upanju na spet dostojno življenje darovali svoj nakit, da so ga pretopili v zlate palice, nekateri pa so v boju za preživetje (v prostitucijo) prodajali (tudi) svoje otroke ali jih pošiljali brskat po smeteh. Popolnoma so razbili tudi premoženje nekaterih multinacionalk in si ga razdelili. Vsemu temu so zaman nasprotovala protiglobalizacijska gibanja.

3.12 Mehurček domovinske varnosti (*homeland security bubble*)

Končno je prišel čas za začetek šokterapije v ZDA, ki jo je močno podpirala administracija predsednika Georgea W. Busha. Po modelu zunanjega izvajanja (*outsourcing*), ki ga danes uspešno koristijo največja svetovna podjetja, so vzpostavili votlo (*hollow*) vlado in vojsko. Ko so najvišji funkcionarji začeli predstavljati svoj bridki načrt, so se mnogi uprli, najbolj glasne uradnike pa so označili za sovražnike države in jim napovedali (dobesedno) vojno, ki se je izvršila 11. septembra 2001. Po tem dogodku je vlada ZDA sicer prispevala ogromno denarja

za pospešitev gospodarstva, Bush pa je zagovarjal javni sektor in vse, ki so ob tragediji nesebično pomagali drugim. Dogodek je bil tudi povod za idejo, da se ZDA na vsako minimalno grožnjo odzovejo z maksimalno močjo (*1 percent doctrine*), to pa je dalo blagoslov zagonu proizvodnje v industriji domovinske varnosti. Tako kot je uspeh drago prodati svojo inovacijo kakšnemu tehnološkemu velikanu, je bilo izvrstno prodati svojo iznajdbo kateremu od ministrstev v ZDA. Čedalje bolj so spoznavali in vedno več pozornosti namenjali tegobam nenehnega nadzora, zasebnosti ter varstvu osebnih podatkov, meje ter carine so izginjale, razvijali ter tržili so sisteme, ki nas opazujejo povsod, itn.

Trg terorizma je postal brezmejen. Programsko opremo s seznamami in preverjanje sumljivih oseb so upravljali zasebniki.¹⁸ Vlada in podjetja so se združili in obrnili proti ljudem. Prišlo je celo tako daleč, da so ljudje obsedeno iskali morebitne zločince in v zameno za denar posameznike predajali oblastem.

Avtorica v tem delu pripovedi predstavi izraz vrteča se oz. vrtljiva vrata (*revolving door*), ki označuje zmožnost (s)prehajanja med zasebnim in javnim sektorjem, s položaja na položaj, ter udejstvovanja tako v poslovnem kot političnem svetu. Pojem nadgradi, ko zapiše, da je to početje v ZDA bilo videti tako enostavno, kot da so v ta prehod postavljena obokana vrata (*archway*). Ti ljudje sploh več niso razumeli razlike med svojimi in splošnimi interesi. Vojna jim je postala sprva sredstvo za doseg katerega koli cilja ter nato še sam cilj, zakoni za njih niso veljali in postajali so vedno bogatejši. Imeli so tudi še neporavnane račune iz preteklosti, z osebami, ki so jim bile na poti (npr. Sadam Husein). Vse več je bilo vojnih dobičkarjev, mnogi so bežali iz javnega v donosni zasebni sektor, politika ter posli so se zlili v eno, konflikti (oz. navzkrižja) interesov na visokih položajih so postali nekaj vsakdanjega in vsi so verjeli, da so del nečesa izjemnega. »Z vojno proti terorju neokonservativci niso opustili svojih korporativističnih ekonomskih ciljev; odkrili so nov, še učinkovitejši način, kako jih doseči.« (Klein 2009, 318) Svežina v (pre)izkušeni ideologiji.

3.13 Krog se sklene

Popoln presežek se je na vrhuncu kontrarevolucije zgodil v Iraku, ki je bil zgledna, z nafto bogata država, vendar pa je bil najprimernejši za nov ideološki projekt. Postal je dokaz, da so vojna, obnova (*renewal* oz. *repair*) in dobiček neločljivo povezani. Irak je bil izbran po skrbnem premisleku in marca 2003 je prišlo do ameriške invazije, ki se je zavlekla v dolgo trajajočo okupacijo. Ob vsej hitrosti, šoku, tehnološki premoči in krutosti v Iraku sploh niso imeli časa razmišljati o reformah, ki so jih skupaj z napadom doletele, saj skrajno nasilje

¹⁸ V teh bazah je bilo več kot 500 000 imen, mnogi so imeli dodano tudi oceno tveganja (*risk assessment*).

zamegli prave interese, ki jim služi, ljudje pa so mislili zgolj na svoje preživetje.¹⁹ Sesuli so telekomunikacijsko mrežo, da preprečijo stike iraških voditeljev, čeprav ti zaradi vohunjenja telefonov sploh niso uporabljali, uničili so nešteto bivališč in povsod sejali razdejanje. Tudi avtorica je bila priča močni eksploziji bombe nedaleč stran od njenega kraja nastanitve, to pa še zdaleč ni bil osamljen primer, ampak le eden deset tisočih. Na Irak so v nekaj dnevih zmetali toliko raket kot v nekaj dotedanjih vojnah skupaj. Tablete proti nespečnosti ali tesnobi so pošle v trenutku. ZDA so v skladu z novimi tehnikami pristopa na tuj trg pozabile na umirjenost, za svoje početje pa so svetu ponudile slaba opravičila (posedovanje (jedrskega) orožja za množično uničevanje).

Priljubljena teza je takrat bila teorija modela (*model theory*), ki pravi, da terorizem izhaja iz muslimanskega in arabskega sveta. Menili so, da ni nobene razlike med napadom skrajnežev na Izrael ali kakšnim napadom na ZDA. Te bogate države so imele toliko denarja, da jim Mednarodni denarni sklad ni mogel naprtiti raznih dolgov, večina gospodarstva v teh deželah je bila državna, upirali so se primežu svobodnega trga ipd., Irak pa je za razliko od teh imel nakopičenih ogromno sankcij že iz časa vojne z Iranom in ZDA so ga iz nekdanjih posredovanj dobro poznale.

Takrat se je prvič izrazito pokazala tudi zmožnost medijev, ki jih obvladujejo vplivne entitete, kako lahko s svojim pokrivanjem dogajanja ter poročanjem/prenosom v živo, svojo usmerjenostjo, prirejanjem in propagando učinkovito vplivajo na javno mnenje ali zastrašujejo ljudi.

3.14 Ideološki povratni udarec (*ideological blowback*)

Ameriški vojaki so kot podpora gospodarski spremembi stopnjevali strah v ljudeh. Ena izmed metod za to je bila kazanje instrumentov, saj si je zapornik v svoji domišljiji predstavljal, kaj mu bodo z določeno stvarjo storili, ne da bi se ga sploh dotaknili. Pred novinarji in kamerami so se razne ustanove postavljale s prikazovanjem uničevalnega orožja. V Iraku so plenili državno imetje, kar so razlagali kot privatizacijo, požigali so razne stavbe (knjižnice, muzeje), kradli ter teptali njihovo umetnost, saj so lahko na ta način porušili tudi trdno zgrajeno kulturno zavest. Zapornika so strli tako, da so ga slekli, mu odvzeli vse njemu dragocene predmete, ki so mu vzbujali občutek, da nekaj je (predmeti za udobje (*comfort items*)), s temi predmeti (Koran, družinske fotografije) so nespoštljivo ravnali in tako so bolj kot kar koli drugega poškodovali njegov osebni jaz. V kolikor so se pristojni odločili, da ujetniki niso sovražni bojevniki (*enemy combatant*), so jih odvedli v t. i. ljubezensko kočjo (*love shack*), kjer so ti na izpustitev čakali kot v hotelu. Morda zato, ker so se njihovi krvniki zmotili in so

¹⁹ V stik s svojci niso mogli priti. Za Američane je bilo ključno najti vstopne točke za t. i. Hornerjeve igle (*Horner's needles*) – strateška mesta, ki ob napadu nanje povzročijo takojšnjo ohromitev tarče.

upali na odpuščanje, morda pa so unovčili zadnjo priložnost, da jim vcepijo drugačno prepričanje.

ZDA so v Iraku (pri)dobile oz. so si priborile vladajočo vlogo. Prek raznih dekretov (*decree*) so gradile državo na novo, oddaljile pa so se tudi od vseh posrednikov (Mednarodnega denarnega sklada, Svetovne banke idr.). Bush je ta dejanja primerjal z Marshallovim načrtom in dejal, da so takšno vlogo ZDA že imele, ko so ob težavah pomagale Nemčiji ter Japonski, a tokrat je prispevek ameriških davkoplačevalcev po ovinku odtekal v (večinoma njihove) korporacije. Ideja votle vlade in vojske, z zunanjim izvajanjem vsega, kar se je dalo, je postala resničnost. Potovalke, polne šopov gotovine, so potovale od glavnih akterjev vojne do podizvajalcev, koncesionarjev idr. Irak je postal tekoči trak, po katerem je javni denar odtekal v zasebne roke. Državi je začasno vladala nekajštevilna delegacija, za vse ukaze so poskrbele korporacije: se bojevale, oblačile, hranile, gradile, pospravljale, čistile itd. Privatizirali so vlado. Privatizirali so vojno. Sami so postali tako privatizirani, da bi sploh lahko/zmogli kar koli (še) privatiziral(t)i. Na Irak so se spravili z vsem razpoložljivim arzenalom, v prav vseh pomenih te besede. Nekdaj najnaprednejša država v regiji je izgubila celo vlogo pri obnovi lastne domovine. Dobili niso niti podizvajalskih naročil oz. pogodb za opravljanje najnujnejših del. »Spet enkrat so bili Iračani pahnjeni v vlogo začudenih gledalcev – najprej so [...] spremljali vojaško tehnologijo ZDA, nato pa še njihovo mojstrstvo v inženiringu in menedžmentu.« (Klein 2009, 342) To je nekaj najbolj čustvenih stavkov v knjigi. Vsi so se zarotili proti vsemu, kar je javnega, socialnega, in to so hoteli popolnoma iztrebiti. Največja lepota svobodnega trga je, da ob konkurenčnosti tujih podjetij gladko propadajo domača. Vse skupaj je bila šala, ki se ji nihče ni (več) smejal (do julija 2006 je številka umrlih Iračanov dosegla 655 000), vsega krivi pa so bili nesposobni Iračani. Rezultat debaasifikacije (*De-Ba'athification*) je ob tem, da bi se znebili zvestih privržencev Sadama Huseina, bil razmesarjenje celotnega javnega sektorja, naključnih visokih funkcionarjev, t. i. amputacija (v prenesenem pomenu/smislu) strokovnjakov oz. izobraženega razreda iraške družbe itn. A Iračani so se, proti pričakovanjem, uprli. Menili so, da bo, v kolikor bo država bolj nevarna, tudi manj tujih vlagateljev. V tovarne so se zabarikadirali z grožnjo, da se bodo ob morebitni prodaji živi razstrelili znotraj teh, kajti živeti tako ali tako nimajo več za kaj. Američani so iraškim podjetnikom vsiljevali učne ure na temo, kako državna ali od države podpirana podjetja ne bodo nikoli konkurenčna, sami pa so istočasno bogateli na račun darila, ki jim ga je poklonila domovina. Gospodarska kriza in ideološki polom sta v naslednjih letih vodila do neutrudnega nasilja z ene in druge strani, vsaka pa se je odzvala še intenzivneje. ZDA so napadle Irak iz neutemeljene samoobrambe, v zameno pa so dobili lokalne prostovoljne skupine upornikov, razmahnil se je verski fundamentalizem in izrazita je postala sektaška delitev (šiiti, suniti). Ideološka slepota (*ideological blindness*) ZDA je tako imela tri učinke: možnost obnove je bila nična, ker so odstranili vso pamet, glas posvetnih množic ni veljal več nič in okrepljen se je besen odpor (sto tisoči odpuščenih vojakov so odnesli domov orožje, zdaj pa so se zbirali, da zakorakajo v boj). Iz ameriške obnove ni bilo nič. N-to število podizvajalcev si je vzelo vsak svoj kos pogače, iz Iraka pa so odšli z (če sploh) na pol

opravljenim delom in izgovorom, da v takem nasilju ni mogoče ostati ter delati. Iračani so se v tej zmedi sami lotili popravil, nekateri delavci so bili tako revni, da so v mlakah vode ob pretrganih električnih kabljih delali boski.

Oblast prejšnjega iraškega režima je proti lastnemu ljudstvu uporabila biokemične strupe in ZDA so se v očeh teh množic videle kot rešiteljja oz. osvoboditeljja, iz Iraka pa bi z zakonitostmi neoliberalizma ustvarili tigra (imenitna, hitro razvijajoča se država) ob Tigrisu. Obljubljali so samostojnost in neodvisnost, kasneje pa so prepovedali volitve, sploh, ko so ugotovili, da večina javnosti zahteva ohranitev sistema državne lastnine. Mnoge okrutne sodelavce bivšega voditelja so vabili nazaj v službe, da bi uvajali red po nemirnih mestih. Neverjetno je dejstvo, da se je po neki pritožbi zaradi mnogih nepravilnosti obsojene ameriške družbe izkazalo, da je v Iraku vladalo brezzakonje, kajti Začasna zavezniška oblast (*Coalition Provisional Authority*) tam uradno sploh ni obstajala.²⁰ Ugotovili so, da zakoni niso veljali za nikogar, tako da nihče ne more biti za nič kriv ali odgovoren.

Zapuščina Iraka je ob desetletnici vojne takšna: približno 190 000 neposrednih žrtev vseh strani (civilisti, vojska), bilijoni (*trillion*) dolarjev stroškov, ki so kriti z davkoplačevalskim denarjem, post-travmatske stresne motnje vojnih veteranov, milijoni beguncev ter brezdomcev in nobenega najdenega orožja za množično uničevanje (Euronews 2013).

3.15 Približevanje konca

Zadnjih nekaj poglavij knjige opisuje novo obliko iskanja dobičkov in splošno dojemanje neoliberalistične filozofije ter vsega, kar se je v imenu te po svetu dogajalo.

3.15.1 Naravne katastrofe

Spoznali smo ogromno primerov, ko je umetno ustvarjen šok pripomogel k bogatenju tistih, ki so ga zasnovali. Neoliberalisti pa so se znali odzvati tudi ob naravnih katastrofah (orkani, cunamiji, potresi). Naravna nesreča se zgodi spontano, vendar se takšen dogodek pričakuje in so zanj pripravljene že vsi možni scenariji ter načrti, kako se z njimi, skupaj s krizo, ki je nastala, spopasti – v gradbeništvu, z obnovo infrastrukture, s pisanjem zakonov itd. To se je dogajalo na uničenih območjih Šrilanke, Srednje Amerike in New Orleansa (avtorica se tukaj vrne na pripoved, s katero je pričela zgodbo), predstavljen pa je tudi Izrael, ki mu je uspelo postati izredno vplivna država. Omenjen je še t. i. indeks (oz. kazalnik) strelnega orožja v razmerju do kaviarja (*Guns-to-Caviar Index*), ki predstavlja razliko med tem, koliko denarja po svetu namenijo za vojaška in koliko za zasebna, poslovna letala.

²⁰ Ameriški predstavniki so bili nameščeni v varnem in varovanem območju, imenovanem zeleni pas (*Green Zone*).

Naravnim nesrečam oz. katastrofam (tistim, ki jih opisuje knjiga (navedene prej), ter tudi drugim, kjer/kadar so bili dosledni takšni strašni ideji) je nato, ob poškodbah, ranah in šibkosti, sledil drugi, korporativni cunami (*second tsunami*). Tako kot ropanje ter plenjenje sledita vojni, so tudi takrat razgrabili zemljo ter zakone in v sodobni čas umestili gentrifikacijo (izrinjanje šibkejših slojev z urbanih območij in razkošna pozidava). Narava je naredila tisto, kar bi človek (z reformami) moral delati leta: uničila je, izbrisala, dala možnost (dobičkonosne, privatizirane) obnove – ki mora biti za razliko od ostalih dejavnosti v trenutkih šoka ter krize počasna ter neučinkovita – in ponovne izgradnje.

3.15.2 Začetek ljudskega zavedanja

Ob vsem dogajanju po svetu in razmahu neoliberalizma se je čedalje več pozornosti posvečalo (ne)fizičnemu razdejanju, ki ga je pustil za sabo. O tem so razpravljali strokovnjaki, nosilci oblasti in drugi vplivneži, predvsem pa čisto navadni ljudje. Vedno bolj opevana je postala ideja, da ni pravično na račun družbe bogatim še bolj bogateti, medtem ko revni postajajo še siromašnejši. Vedno bolj so se poudarjale človeške, ustavne ter socialne pravice in dolžnosti ter obveznosti, ki jih imajo tisti, ki morajo slednje zagotoviti in upoštevati (npr. država ali skupnost kot celota).

Kapitalski interesi, ponavljajoče se dolgo trajajoče vojne in splošna ksenofobija (strah pred tujci in vsem, kar je tujega) so, skupaj z željo po odmiku, osamitvi in ohranjanju razdalje, ustvarili močne temelje prostega trgovanja, ki ga, ob nezadržnem grabljenju ter hlastanju po spet še enem svežnju denarja, ne zmoti nič. Na mejah mnogih držav po svetu, predvsem v nemirnih, sprtih državah v Aziji, že stojijo ali gradijo zidove oz. visokotehnoške pregrade. Cilj je zadržati prehod ljudi, predmetov, naprav, vozil, tudi bolezni – vse za obrambo in varnost, ne glede na (ne)materialno ceno. Halimi (2013) pravi, da leva politična struja v Latinski Ameriki piše zgodbo o uspehu z zmagami na volitvah in z vzajemnim oddaljevanjem regionalnih vlad od (politike) ZDA.

Borci za boljši svet, ki so zaradi svoje pobude redno tepeni in stlačeni v zapore, v svojih posnetkih vpijejo, kako pravim krivcem nihče ne drži oz. meri s puško v obraz, in kako je možno, da spor takih razsežnosti med sabo s pestmi rešujeta protestnik ter varnostnik. Vsake toliko časa se po svetu pojavljajo t. i. žvižgači (*whistle blower*), ki (anonimno) izdajajo tajne, zaupne ali zapečatenе dokumente.

3.16 Nekaj je bilo narobe

Dodajmo še pojasnilo glede termina neoliberalizem in ostalih izpeljanih pojmov. Prevajalka za poimenovanje obravnavane ideologije ali njenih privržencev dosledno uporablja različice neoliberalizem, neoliberalističen ali neoliberalist(i) – namesto neoliberalec/neoliberalci,

neoliberalen, -libertaren(ci)/-libertari(sti)čen ali oba dela izraza pisana ločeno oz. narazen (kot se omenjena beseda pojavlja v raznih slovenskih zapisih).

Kaj je razlog, da ideji neoliberalizma ni uspelo? Ali pa ji je, in to ravno v pravi meri, ravno dovolj? Knjiga govori o mnogih uspehih čikaških fantov, mnogi pa gospodarsko pravovernost ocenjujejo kot napačno, neumno, že v naprej obsojeno na propad, saj kot taka nima podlage za svoj (trajni) obstoj. Menijo, da je z neoliberalizmom konec, ostali trdijo, da je prisoten bolj kot kdaj koli prej. Vendar velja, da se njegovi privrženci v javnosti poskušajo vzdržati svojega osebnega prepričanja in ga zanikati, saj ljudje raje slišijo, da je vplivni osebnosti najpomembnejši človek, njegovo dostojanstvo in dobrobit. Kako je torej tako mogočna in v elitnih krogih priljubljena ideologija doživela takšen posmeh?

Friedmanisti so računali na to, da bo svet radostno sprejel tisto, kar jim svobodni trg ponuja: svobodo, konec totalitarnih režimov (čeprav je sam širil strahovlado), možnosti zaslužka, neskončno konkurenco itn. Vendar so se zmotili. »V neoliberalizmu je iz porabnika nastal potrošnik, ki troši več, kot porabi oz. potrebuje, s tem pa je izgubil svojo svobodo. Drobne užitke [...] želimo ponavljati [...] moramo tudi več zaslužiti, zato se čedalje bolj pehamo za denarjem.« (Ščuka 2013) Vsiliti nepriviligirani raji/drhali nesvobodo preoblečeno v svobodo je podobno, kot da ti nasilni pretepač pove, da ga udari, če ga želiš. Nekdo je v pogovoru dejal: »V kapitalizmu lahko vsaj glasno kritiziraš, v socializmu nisi smel, a kaj ti bo govoriti čez tistega, ki te tako ali tako izkorišča.«

Več kot pet let je minilo od popolnega zloma investicijske banke Lehman Brothers leta 2008, kar je povzročilo svetovno recesijo in z njo nešteto bankrotov. Obljube kapitalizma (družbeni napredek, demokracija, blaginja) ter njegova upravičenost so takrat močno utrpeli (izgubili verodostojnost) in nakazali, da ne delujejo več, a sistema to ni omajalo in do preobrata ni prišlo. Stroški krize so bili poplačani na račun težko pridobljenih socialnih transferjev, ekonomist Paul Krugman pa je že pred nekaj časa dejal: »Domneve tržnih fundamentalistov se v mnogih pogledih izkažejo za napačne, toda kljub vsemu obvladujejo politično dogajanje danes še bolj kot kadar koli poprej.« Kritiki ne razumejo, kako je to mogoče. Za ponovno prevlado se tako gre zahvaliti »državam na meji razvitosti«, kjer so se porabniki ter proizvajalci »pridružili kapitalističnemu plesu in tako spremenili globalno ravnotežje. Sistemu, za katerega se je v tistem trenutku zdelo, da gre proti koncu, so pomagali.« (Halimi 2013) Nemčija je z uvedbo minimalne plače naznanila (oz. naj bi, sodeč po retoriki ob političnih kompromisih) konec varčevanju, s tem pa tudi liberalizmu. Mednarodni denarni sklad naj bi narobe izračunal ugodnosti, ki jih prinaša varčevanje, ki se je tako izkazalo za slabo. »Varčevanje je mrtvo. Liberalizem je mrtev.« (Toplak 2013) Mednarodni denarni sklad je z objavo rezultatov obsežne študije priznal še, da prehitro in preveliko zmanjševanje javne porabe povzroči več škode kot koristi (Kotnik 2014). Ioannis Glinavos (2008) piše, da bo sedanja kriza »pomagala zlomiti zadnji stisk/prijem neoliberalistične miselnosti o oblikovanju politike«, pojavila pa se bo neka nova ureditev. Tudi Ščuka (2013) pravi, da bo kapitalizem

propadel, saj je »le najboljši od vseh slabih sistemov«, najti pa je treba takšnega, ki bo posedoval drugačne vrednote. Luksemburški politik Jean-Claude Juncker (Sinn 2014) je nedolgo nazaj izjavil, da ga »leto 2013 spominja na stanje leta 1913, ko si nihče ni mogel zamišljati, kaj se bo zgodilo leto dni pozneje«. Opozarja tudi, da ni možno imeti skupne valute (evra) in dobre fiskalne politike, če je Evropska unija sestavljena iz oz. razdeljena na več držav, kajti to med državami članicami sproža še več sovraštva, saj se te spreminjajo v medsebojne dolžnike.

Jason Hackworth (2009) ob tem pravi: »Neoliberalizem ni mrtev. Je ravno zdajle samo malce utrujen.« Po njegovem mnenju nikoli ni bil tako živ, kot so ga prikazovali nekateri, niti ni tako mrtev, kot se ga trudijo prikazati danes. »Ostaja neverjetno močna sila« in »zgolj zato, ker je [...] prevladujoča sila, to ne sme voditi do zaključka, da je edina sila. Ti [...] postopki in ideje se izzivajo, preobražajo in včasih očitno nasprotujejo povsem neoliberalnemu projektu«. Grewal in Purdy (2014) dodajata, da je nepravilno domnevati, da neoliberalistična ideologija temelji na dejstvu, da si nasproti stojita trg in država (trg proti državi), temveč kako jima obema takšna ureditev koristi. Zanimiv je tudi pogled, ko krčenje države, votlo vladanje ter vloga politike razumemo kot le še en trg (Caldwell 2009).

Nekateri so prepričani, da je do umiritve krize prišlo zaradi neoliberalističnih ukrepov, a je do tega prišlo navkljub takšnim načelom. Mnogi še vedno vztrajajo v pravovernih modrostih, precej držav pa se prav z idejami neoliberalizma skuša obraniti pred neoliberalističnimi težnjami. Trenutna kriza je precej načela podporo neoliberalizmu oz. ga je skoraj iztrebila, a je tako močno prisoten v družbi, politiki ter kulturi, da je nemogoče, da bi bil popolnoma izginil. Ne more propasti, kajti trdno zakoreninjen obstaja ločeno od vsega ostalega.

Albert Einstein je spoštoval vsako idejo in nekoč rekel, da slaba ideja ne obstaja, da so slabe metode, s katerimi se ideja uresničuje. Zdi se, da se je to zgodilo v primeru neoliberalizma. Oblasten in pohlepni odnos pri izvajanju ideje, ko dosti oz. veliko nikdar ni bilo dovolj. Vedno več je ugibanj, da so ti ljudje – in ostali brezobzirni kapitalisti – (korporativni) psihopati (ali tudi sociopati). Dušan Nolimal (2013) s pomočjo tujih empiričnih raziskav meni, da ima velik del vodilnih osebnosti v politiki in podjetjih izraženo psihopatsko motnjo. Takšni ljudje imajo radi sebe, ne kažejo čustev, radi so v ospredju in ukazujejo, obožujejo nadzor na drugimi, so nesramni, brez občutka krivde ali odgovornosti, se niso zmožni učiti na napakah, iščejo vzbujenje ter tveganje in ljubijo manipuliranje. So pa tudi samozavestni, pogumni in na sploh privlačni, kar ljudi zlahka zaslepi. A to je le krinka. »Ko enkrat dobijo moč in oblast, se pokaže, kdo so v resnici. [...] Povsod se pojavljajo posamezniki, ki so se okoristili, na drugi strani pa so žrtve, to so zaposleni, upniki, delničarji, varčevalci, davkoplačevalci ali uničeno okolje.« Ženejo se za denarjem, tudi preko (metaforičnih) trupel. Cilj opravičuje sredstva. Prej smo omenjali duševne bolnike, ki se v ta status že rodijo. Takšen zapis imajo v genih, od impulzov iz okolja (napačen vzornik, zlorabe) pa je odvisno, ali se bo motnja sprožila oz. razvila. Tem posameznikom ne gre očitati, da so, kar so, tudi

morilskemu nagnjenju navkljub. Povsem nekaj drugega so napačno zgrajene vrednote v otroštvu/mladosti, trdoživi značaj ali le svojevrstna zgodba o dosežkih. Če je v teh lastnostih kaj motenega, to ni bolezen, ampak (kot (ne)izrecno sporoča obravnavana knjiga) sprijena zloba, saj je zavedno pobijanje mnogo hujše od brezzavestne nuje, da nekdo (ki trpi za takšno obliko osebnostne motnje) npr. seksualno oskruni žrtev (zelo nazorno napisano).

Richard Dawkins (2008) termin gen pojmuje kot nekaj izjemno preračunljivega, kar se v boju za svoje razširjanje ne ozira na nič oz. nikogar. Važno je le preživetje, ne glede na sredstva ali način doseganja tega. Če je treba, za lasten obstoj (prenos na naslednje generacije) brez pomislekov plodno (so)deluje v skupini, najljubša pa mu je skrb za lastne interese oz. koristi. Nosilec te sebičnosti je lahko rastlina, žival ali človek. Dawkins ob pisanju knjige v mislih ni imel ničesar političnega, sledil in nadgradil je le že uveljavljeno teorijo evolucije, a zapisano je mogoče brati na več načinov. Trdil je, da lahko sleherno vedenje posameznika pojasnimo s to osnovno zakonitostjo (sebičnim genom), pri tem pa se ni zavedal, da v bistvu opisuje model svobodnega trga v narav(i)ni različici. Manj znano je tudi, da je Darwin v času svojega znanstvenega dela prebral precej knjig o ekonomiji, ki so na njem pustile močan vtis. Mnogi poznavalci so zagovarjali stališče, da so navdih teoriji naravnega izbora bila prav spoznanja Adama Smitha. Logično je, da je za popolno, urejeno stanje treba ogromno energije in pravih odločitev, po Smithu pa se sebičnost enega obrestuje v radost vseh. Nevidna roka posameznika vodi do cilja onkraj njegovih namenov, to pa ljudi odveže vseh negotovosti ob bolečinah v resničnosti kapitalizma (Adamova zmota). »Pri Smithu je Darwin pobral idejo, da je lahko urejenost in uravnoteženost nekega velikega sistema tudi stranski produkt povsem drugačnih neposrednih interesov individuumov, ki sistem sestavljajo, in ne nujno vnaprejšnjega racionalnega načrta, ki bi sistem usmerjal v zeleno obliko.« (Dolenc 2007) Če pustiš, trg ureja samega sebe. Knjiga Sebični gen je bila najljubše čtivo nekega direktorja, ki je z zlorabo položaja uničil eno najboljših ameriških podjetij (prav tam).

Tudi v teologiji eno izmed smeri predstavljajo libertaristi, ki so mnenja, da ima človek svobodno voljo. Prof. dr. Zvezdan Pirtošek (2013) pravi: »Danes le redki trdijo, da vse določajo geni, je pa še več razlag tega, da nismo svobodni.« To je sklic na življenjsko delo nevropsihologa Benjamina Libeta, ki je dokazal, da je v naših možganih že vse vnaprej določeno, saj se že nekaj sekund pred posameznikovo odločitvijo v možganih pojavi aktivnost, ki telo pripravlja na dejanje, to pa lahko pred izvršitvijo v delčku sekunde zavrnemo in ustavimo. Proti mislim se ne moremo bojevati, a možno se jim je upreti. »Lahko torej odločamo, česa nočemo, kaj hočemo, pa ne.« (prav tam) Je morda to krivo za neuspeh neoliberalizma? Ideologija je konec koncev zgrešila že pri obljubi, da bo prinesla svobodo, ki je znanstveno dokazana iluzija.

Na Naomi Klein je bila naslovljena elektronska pošta z vprašanjem, kako komentira trenutno krizo, vendar po dveh poizkusih in po skoraj letu dni čakanja odgovora ni bilo. Dokument je dostopen v prilogah.

4 NEOLIBERALIZEM IN SLOVENIJA

Je ali ga ni? To je vprašanje, ki se hitro pojavi ob prebiranju knjige, odgovor pa vsekakor ni enostaven. Najti je mogoče neštene slovenske članke ali kolumne, ki se ukvarjajo s to temo, in zaslediti ogromno pogovorov, ki se odvijajo v tej smeri, vsem pa je skupna močna nagnjenost k določeni (domnevno pravi) politični sferi. Mnogi (ne)strokovni prispevki so dostikrat medijsko (pre)napihnjene in profitno obarvani.

Diplomsko delo si ob vsem zapisanem zasluži pregled stanja v Sloveniji in oceno morebitnega obstoja neoliberalistične doktrine pri nas. Razprava izhaja iz obilo predelane literature in teži k uporabi novejših virov, to pa nekoliko olajša dejstvo, da se o tej temi največ piše predvsem v zadnjih nekaj letih, vse napisano pa je (na spletu) dosegljivo bolj kot kdaj koli prej. Bistvo, ki ga hoče avtorica doseči s knjigo, je podati znanje bralcu, ki ga bo nato širil naprej, mu pokazati, kako pomembno je, da se zaveda dogajanja okoli sebe, in spodbuditi raziskovanje ter iskanje rešitev. Neoliberalizem je del resničnega sveta in zlahka lahko ugotovimo, da ne obstaja zgolj daleč v stran, ampak tudi znotraj meja naše države.

Ponovno velja omeniti, da pravilne presoje ni. Mnenja so deljena, vsakdo vestno brani svoje in težko je komur/čemur koli zaupati. Ko se že zdi, da je vse popolnoma jasno, ugotovimo, da pravzaprav ne vemo ničesar.

4.1 Prehod z leve na desno

Tranzicija slovenskega gospodarstva iz vzhodnega planskega v zahodno tržno usmerjeno, iz socializma v kapitalizem, je – kljub drugače motivirani krajši osamosvojitveni vojni – potekala brez večjega šoka, vendar s precej napakami, počasi in nedokončano. Ker smo imeli že prej dobro razvito gospodarstvo, nam je ob upoštevanju novih zakonitosti trga uspelo postati ena najbolj sijočih evropskih, celo svetovnih držav. Zgled tranzicije.

Jasno je bilo, da bodo stari, jugoslovanski trgi izgubljeni, vendar je prevladovalo dobro vzdušje. Vsi državljani so ob privatizaciji s certifikati postali kapitalisti. Eni so jih napačno vložili, drugi pa so pridobljeno proizvodno lastnino prodali za potrošno. Nekaj ljudi je to izkoristilo in so zlahka pokupili precej premoženja. Narobe je bilo to, da se s tem početjem niso ustavili, ter da jim nikoli ni bilo zadosti. Takšna grabežljivost je povzročila, da smo postali ranljivi.

4.2 Strm padec

Do leta 2007 oz. 2008 je bilo vse v najlepšem redu, kriza pa je prinesla nov, nepričakovan, čisto drugačen pogled na celotno stanje. Večmilijardna bančna luknja, prijateljevanja političnih in podjetniških elit, strogo varčevanje, izkoriščanje, nenasiten pohlep, laži, nepoštenost, splošna pokvarjenost itd., so postali vsakdanja zgodba in nakazali grenkobo

bodočega življenja v domovini. Priča smo neustrezni davčni politiki in odtekanju denarja v davčne oaze. Knjiga pravi, da neoliberalizem uči, da se država ne sme vpletati v delovanje gospodarskih družb, tako v ZDA kot pri nas pa se je v praksi izkazalo drugače. Videli smo, da vse deluje po principu 'ti meni posodiš, a vrnil ti ne bom'. Kot je nekoč izrekel Jean Paul Getty (ameriški industrialec oz. poslovnež, naftni mogotec, zbiralec/lastnik starin ter umetnin in eden prvih, ki so jih označili za najbogatejše Zemljane v danem trenutku – kot zanimivost (ki lepo prikazuje enega od mnogih možnih profilov podjetnika) dodajmo, da je kljub neizmernemu bogastvu bil navdušen skopuh (ko so ugrabili njegovega vnuka, se je z ugrabitelji pogajal toliko časa, da so pristali na tolikšno odkupnino, da ta ni presegala zneska, ki je še lahko priznan kot davčni odbitek/olajšava, nekaj denarja pa je ob tem dogodku smatral celo kot posojilo, na/za katero je svoji družini zaračunal obresti)): »Če si dolžen banki 100 dolarjev, je to tvoj problem. Če si dolžen banki 100 milijonov dolarjev, je to problem banke.« V Sloveniji bomo vse dolgove spodletelih naložb plačali državljani, velja pa, da je naša osebna težava tudi, če banka denar dolguje nam. Vsaj tiskati denarja ne moremo sami po svoji volji.

Ščuka (2013) trdi, da je kriza dobra za vse. Človek se takrat strezni in je prisiljen v zavedanje samega sebe, saj začne razmišljati, kaj naj naredi, kaj bo z njim ipd. Potrošništvo nas naredi vodljive, mirne ter lene in politiki, Cerkev ter trgovci tako z nami enostavno upravljajo od rojstva do smrti. Socializem je ljudi navadil na odvisnost od službe, zato ljudje iščejo službo, ne dela. Hkrati je lepo biti odvisen od države. Podjetniki so eni redkih, ki niso na ta način odvisni, a nobena od slovenskih šol ne uči podjetništva. Šola (namesto poguma) vzbuja občutek ogroženosti in nenehnega strahu, kar je glavni cilj države, če si hoče podrediti državljane. Za ponovno oživitev razmer moramo zmanjšati število uradnikov in poenostaviti zapletene postopke v državni upravi. Ustvariti je treba socialni kapitalizem, kjer država daje oz. nudi možnosti za premagovanje revščine, ne pa, da je kakovost zasebna, draga in samoplačniška (prav tam).

4.3 Trenutno stanje

Vsesplošna kriza v Sloveniji vlada že šesto leto in še vedno ne popušča. Slovenci, (od zavisti) zelen narod z zeleno deželo, za svoje težave radi krivimo druge: državo, politike itn. Zanimivo je, da marsikdo krivdo prelaga na leve ali desne, ne ve pa, kaj ta pojma označujeta. Dejstvo je, da skrajne blokvske delitve pri nas ni, programi političnih strank so podobni, ljudje pa svojo voljo izkazujejo na podlagi večletnih spominov in vtisov. V preteklih letih se je pri nas zvrstilo nekaj množičnih demonstracij, a protestniki niso znali predlagati rešitev ali načrtov za naprej. Vladajoči kličejo k privatizaciji, obenem pa z javnim, davkoplačevalskim denarjem rešujejo zabredle državne banke. Podobno kot v Latinski Ameriki so grehi posameznikov postali dolg okradenih državljanov. Ideali socializma in pravne države, pomešani s svobodo tržnega kapitalizma. To je razlog, da se mnogo političnih izrazov uporablja narobe. Skupaj z mnenjem javnosti, da 'so vsi isti in samo kradejo', se kaže težnja

po tretjem, nevtralnem bloku, ki bi ponovno vrnil politiko ljudem in ljudi v politiko, kot je geslo stranke Solidarnost. Prizadevajo si za obveščenost množic o namerah stranke, borijo se za preprečitev krepitev desnice in nasprotujejo »nevzdržni neoliberalni amerikanizaciji Evrope«. V kratkih govorih, ki smo jih lahko zasledili v medijih, so (bili) mnenja, da je neoliberalizem v Sloveniji še kako prisoten, in da se vse razprodaja skoraj zastoj (t. i. kolaps elite). Izpostavili so tudi stalno oziranje v zgodovinska nesoglasja, kar je naša največja težava pri oblikovanju načrtov za naprej.

Do leta 2004 se v Sloveniji o neoliberalizmu skorajda ni govorilo, bilo je le nekaj vznemirljivih idej predvsem mlajše generacije ekonomistov. Končni izid tega je bil oksimoron: kombinacija konservativnega in liberalnega (Blažič 2013).

Masten (2013) v svoji kolumni piše: »Današnja [...] levica [...] je na področju ekonomske ideologije prevzela totalitarnost nacionalsocializma in je [...] potlačila ekonomsko svobodo posameznika.« Ostala nam je le nacionalna identiteta, ostalo nima nič skupnega z zgodovinskim bojem proti vsem vrstam zatiranja. Izgovor za skorajšnji popolni bankrot države je t. i. nacionalni interes, vse skupaj pa je ljudem prodano kot demokratični socializem.

Za slovenske anti-neoliberaliste pošasti ne predstavljajo družbe v tuji ali domači lasti, težava je v »lokalnih služabnikih mednarodnega kapitala«. Kolikor izvoza Slovenija še premore, je v veliki meri odvisnega tudi od (nehotene, a nujne) podrejanja poslovanju v skladu z načeli neoliberalizma (Kovač 2012).

Veleposlanik ZDA v Sloveniji Joseph Mussomeli je razmere pri nas označil kot dokaj mile, in da se počasi potapljamo, ne da bi se zavedali bolečin, saj se sproti navajamo na spremembe (*boiling frog story/anecdote* (zgodba o kuhanju žabe pravi: če žabo vržemo v vrelo vodo, bo skočila ven iz lonca, se rešila ter preživela, če pa jo položimo/potopimo v mrzlo/hladno vodo ter vse skupaj šele nato postopoma segrevamo, se bo žaba skuhala do smrti, saj ne bo zaznala nevarnosti – orisana metafora opisuje nezmožnost ali nepripravljenost, da bi se dramatično odzvali na velike spremembe, ki se pogosto pojavijo počasi oz. postopoma)). Pravi tudi, da (še) ni dovolj boleče – za posameznike je, za celotno družbo pa ne. Svetuje nam, da čim več podjetij privatiziramo, ne višamo davkov, uvedemo čim več reform socialnih sistemov, »se znebimo številnih presežnih delavcev v javnem sektorju« in uredimo javne finance (STA 2013). Urednik Financ Frankl (2014) zaključuje, da je vse državne banke treba prodati, »slovenska politika in njeni priskledniki« pa jih ne smejo več upravljati, ker je to predrago.

Zaskrbljujoče ozračje v slovenski družbi se je pokazalo ob letošnji zimski ujmi. Drevesa v gozdnih območjih države so bila ponekod skoraj v celoti polomljena, tisoče gospodinjstev je bilo brez elektrike. Gasilci in prostovoljci so bili nemočni. Povsod so začeli prodajati ali proti plačilu posojati agregate, brez sočutja do prizadetih. Končno se je našel denar za obnovo zastarele infrastrukture, prišlo je do novih zadolžitev ob prošnjah za mednarodno finančno pomoč, mediji so pograbili priložnost za razburjeno poročanje, politične težave v državi pa so

se mirno umaknile v ozadje. Na dan so privrele razne teorije zarote, npr. ideja o vojaškem kemičnem letalskem napadu oz. zapraševanju (*chemtrail*) zveze NATO na(d) Slovenijo (Žabjek 2014).

4.4 Vzroki in posledice

Kje se je torej zalomilo? Skrb zbujujoče je, kako enostavno je nekdo svoj zasebni interes vsem prodal kot javnega. Cilj slovenske postopnosti (*gradualism*) je bil »neki hibridni družbeni sistem, v katerem bo lastnina podjetij kombinacija državne lastnine, lastnine zaposlenih in menedžerjev«, brez tujih investicij, razen v tisto, kar bi v navzkrižnem tovarišijskem lastninjenju propadlega ostalo. Ta postopek so vodili ljudje, ki v končno stanje niso verjeli. Vse je potekalo po korakih, prepočasi (za razliko od doktrine šoka, presenečenja, silovitega ukrepanja) in še danes je zaslediti ohranjanje stališča oz. oklevanje glede tega, da je skupna lastnina enako dobra kot zasebna. Pod vplivom mencingerjanstva se pri nas niso nikdar vzpostavile institucije, ki posredujejo lastniška sredstva v gospodarstvo, teh pa manjka povsod. Nasprotovanje tuji privatizaciji je prineslo poceni nakupe večinskih deležev domačih tajkunov v svojih (avtor članka s to besedo ne pojmuje nečesa, kar je sebi lastno, ampak to zapiše v narekovajih, nekako posmehljivo – v smislu, da so bili v podjetjih na vodstvenih položajih, vendar sama podjetja niso bila v njihovi lasti) podjetjih, načrti za prihodnost pa so prav tako popolno nasprotje neoliberalizma: nacionalizacija, krepitev državnih skladov, višanje davkov in stopnjevanje dajatev ter socialnih prispevkov, povečanje izdatkov za javni sektor ipd. (Vodopivec 2014).

V nepovratno stanje nas je pripeljala odločitev, da bomo državljani nase sprejeli podjetniške dolgove. »V normalni demokraciji bi sicer za tako pomembno odločitev morali sklicati referendum« in odločanje o tem prepustiti ljudem (Ihan 2013). Vse države imajo zmožnost rešiti vse svoje težave (Moyo 2013). Kaj pa, če je država sama razlog svojih težav?

Večina poznavalcev se strinja, da v Sloveniji ni jasne meje med javnim in zasebnim (ni prevlade kapitala nad javnim, skupnim interesom), da je zasebni sektor izredno šibek in nevpliven, sploh zato, ker politični veljaki na položaje prihajajo iz javnega sektorja in po mandatu se le redki vračajo nazaj v zasebni sektor. Prisotno je tudi izrazito politično kadrovanje. Krčenje proračuna ne gre pripisati želji po zmanjšanju števila javnih uslužbencev, ampak je razlog pretok javnega denarja v zasebne družbe, ki jim je trenutna oblast bolj naklonjena. Govorimo lahko o nespametnem mešanju ekonomskih idej, ki se v osnovi izključujejo, o socializmu za bogate in o divji privatizaciji proračunskih sredstev (javnega sektorja), kar se kaže z državnim koncesijskim financiranjem dejavnosti zasebnih zdravstvenih ter izobraževalnih organizacij. Tudi davki so na dokaj visokem nivoju in redko kaj se plača neposredno iz lastnega žepa, državne banke pa imajo prek izterjav večinske deleže v mnogih zasebnih družbah. Malo je zasebnih podjetij, ki v celoti delujejo na prostem trgu, ves čas je v postopkih (ne)posredno (prek raznih ustanov, sodišč, predpisov) prisotna

država (Kovač 2013). Nič od naštetega ni odlika klasičnega neoliberalizma, ampak gre za tipični korporativizem, v katerem bi hkrati vsi radi uživali še razne brezplačne ugodnosti in imeli čim več denarja. Veliko je kritik, da je sam koncept delovanja države podvržen vplivu neoliberalistične miselnosti, vendar bolj v besedah in manj v ravnanju (Kovač 2012). Izraz, ki vsebuje koren neoliberal-, velja pri nas za zmerljivko, nekaj slabega in nezaželenega, politične struje vseh strani pa si (kot odraz nečesa boljšega, dobrega) prisvajajo pojem liberalizem (Blažič 2013).

Jože P. Damijan (2014) v svoji predstavitvi alternativ neoliberalizmu pravi, da ob tako egalitarni državi in državni lastnini, kot ju imamo, o pojavu neoliberalizma pri nas ne moremo govoriti. Zaradi nedokončane privatizacije, odsotnosti uravnavanja in skoraj zastoj denarja, skupaj z vlogo državnih bank, menedžerjev in Cerkve, je prišlo do »erupcije pohlepa«, kar privede do pojma tajkunizacija. Pravi tudi, da so baloni nujni za rast, da se krize morajo omejiti, da je treba posvetiti več nadzora denarnim tokovom ter urediti davek na kapitalske donose, spodbujati delavsko soudeležbo in vrniti industrijo ter delovna mesta nazaj domov.

Skratka, v Sloveniji pravega kapitalizma ni, politična levica pa ni zvesta svojim načelom, saj nezadržno teži k privatizaciji (politična desnica včasih ravno obratno) in brezglavemu varčevanju. Ne vlaga se v nič, kar je državnega, in ko je prepozno, je najlepše zapravljati davkoplačevalski denar. Kot zakleto se vedno znova oživlja nasedlo gospodarstvo in upa, da bo tuji zasebnik s kupom denarja podpiral našo preračunljivost, po možnosti pa bomo mi še naprej (nepremišljeno) upravljali njegov nakup. Davki se višajo, pojavljajo se novi, ljudje pa ne razumejo, kdo jih bo plačeval, ko bodo vsi ostali brez denarja. Premierka ob obletnici svojega mandata pravi, da bodo davki ali pa konec socialnih transferjev. Nihče ne ve, kje je denar, ki se ga vplačuje v državno blagajno. Ljudje pomagajo državi, a moralo bi biti obratno. Na sodiščih se zagovarjajo veljaki, ki so si nepojasnjeno pridobili sredstva neznanega izvora, ob pritožbah pa vse potihne. Ljudi, ki (u)kradejo kruh ter vodo za preživetje se takoj strpa v zapor, v opozorilo vsem se jih javno izpostavi in vzeto morajo vrniti. Domovi za ostarele so natlačeni, študentski domovi so dragi ter zanemarjeni, izobraženi ter sposobni ljudje životarijo, v zaporih pa si družbeni izobčenci smejo privoščiti zavidanja vredno razkošje (z možnostjo šolanja, plačanega dela itn.). Zastoj. Mnogi nedolžni ter lačni otroci v vrtcih/šolah niso deležni niti enega samega (toplega) obroka, denarno in materialno pomoč za tuje države v stiski pa se vedno takoj najde (vsekakor si takšno pozornost zaslužijo, ampak veliko jih je kakšne skromnosti potrebnih tudi doma). Državne banke z nepredstavljivimi izgubami svojim odpuščenim delavcem²¹ izplačujejo bajne odpravnine, nekajmesečnim vodstvom pa vrtoglave nagrade. Bo že nekdo plačal. Spet druga zgodba so nekatere državne družbe, kjer denarja ni niti za del zamujenih plač, zaposleni pa svoje zahtevajo s številnimi stavkami. Delavci so

²¹ Delavci so označeni kot presežek iz poslovnih razlogov, denarja pa (kot je videti) vseeno ne primanjkuje, tako da bi lahko še naprej imeli zagotovljeno svojo službo. Kapitalizem, socializem, in hkrati nič od tega.

zaščiteni in se prosto povezujejo v organe zastopanja, vendar se te le redko upošteva. Država mirno odobri večmilijonsko ((ne)namensko nepovratno) subvencijo (ali posojilo) za nakup svoje lastne družbe, novi lastnik pa podjetje brezskrbno spravi v stečaj, saj vložek ni bil njegov in ni izgubil ničesar. To so družbe, ki komaj še obstajajo, iz njih pa se nekaznovano potegne še tisto, kar je (od nekoč ponosa naše domovine) še ostalo. Trpljenje delavcev ter njihovih družin se odlaga, zavlačuje in čaka pa se tako dolgo, da so bolečine prehude in ni več nobene rešitve. Včasih se zdi, da je resnično najbolj primerno načelo ne prav nežnega reka Jegorja Gajdarja o ubogih podjetjih: »Pa kaj potem? Tisti, ki umira, si zasluži, da umre.« (Klein 2009, 344) Vsaj ne bi na mlade generacije prenesli poplačila grehov starejših in tako zelo izkušenih, kot si sami radi pravijo. Nekateri politiki ob tem iz dneva v dan grozijo z znamenito Trojko (*Troika*), ki narekuje in deluje v skladu z glavnimi neoliberalističnimi dogmami.²²

Tragikomično resničnostno predstavo v naši politični dvorani lahko spremljamo na programih državne televizije, ki je plačljiva, a kljub temu postreže z oglaševanjem (tujih dobrin). Izvoljeni predstavniki ljudstva so prisotni na vseh razpoložljivih spletnih druž(a)b(e)nih omrežjih, poslanci se poljubno udeležujejo (večinoma neobiskovanih) sej in nastopajo zelo dvolično. Se bo že nekdo odločal namesto njih in nas. Izobrazba, ki jo je nekoč vneto zagovarjal Josip Broz Tito, ob zmešnjavi nepotizma/kronizma sploh ne pride več v poštev, saj je, kot mnogi pravijo, 'vse že v naprej dogovorjeno'. Tudi v Sloveniji marsikatero družinsko podjetje prek poznanstev slavi na javnem razpisu za npr. drago svetovanje najvišjim državnim funkcionarjem ali izvedbo kakšnega donosnega projekta. Obstajajo težnje po (nenasilni) čistki nekdanjih političnih veljakov, vlade se menjajo hitro, dobrim idejam se nasprotuje iz principa, spodkopava se zavzeto delo vladajoče oblasti, prihaja do trenj znotraj strank, tako pa se je izjemno težko kar koli zmeniti. Marsikatero odločitev se po nepotrebem preloži na ljudstvo (ki s slabo volilno udeležbo poskuša pokazati razočaranje nad vladajočimi, kar je razumljiv, a napačen pristop, če/ko/kadar hočemo spremembe), to pa spremlja cena, ki si je ne gre privoščiti. Pomilovanja vredno je tudi, da sistem (finančno) udari po pridnih, tistih, ki znajo oz. hočejo poskrbeti zase, ki se potrudijo, da ob vsakem dohodku nekaj malega dajo v stran za nepredvidljivo prihodnost, namerno nepreskrbljenim pa omogoči vse. To vsekakor niso vrline, na katere bi bil neoliberalizem ponosen.

Vse zapisano je dosleden zaključek, kakršnega želi avtorica s knjigo doseči v razmišljanju bralca, zato oris stanja v našem neposrednem okolju še zdaleč ni nepotreben.

²² Evropska komisija, Evropska centralna banka in Mednarodni denarni sklad sestavljajo odbor, ki je zadolžen pomagati članicam EU v težavah.

5 SKLEP

Spoznali smo, da je nespametno neko politično ideologijo oz. filozofijo označiti za prevladujočo, ostale pa kot manjvredne. Zahtevno je najti ravnotežje med več možnostmi, jih uskladiti in/ali izbrati tiste, ki lahko soobstajajo v sožitju ter soodvisnosti. Tako se je mogoče izogniti vzpostavitvi navideznega (kvazi (*quasi*)) sistema, v katerem ob porastu nezadovoljstva in nezaupanja v državo ljudem ne preostane drugega, kot da zahtevajo preobrat. Nekateri pravijo, da je najbolj žalostno poslušati puste, obrabljene izgovore vodij, ki ne vedo pojasniti tega, kar se dogaja. Narobe je učiti medčloveško dobroto, zahtevati pa nezadržno hlastanje za dobičkom. Narobe je, da neka družba deluje kapitalistično, rešuje pa se jo solidarno, s skupnim denarjem, ki bi lahko bil namenjen razvoju blaginje. S finančnimi injekcijami in vmešavanjem v trg država gospodarstvu povzroča ogromno nevšečnosti, mnogo težav pa zakuha sama. Narobe je obljubljeni svobodo, ko množice delajo za nezatno peščico ljudi, in kljub temu, da je gospodarska pobuda prosta, je na trgu ogromno ovir za udejstvovanje vsakogar.

Ideja svobodnega trga, ki jo obravnava knjiga Doktrina šoka, je prinesla veliko dobrega, a tudi slabega, predvsem zaradi načina, kako se je uveljavila. Uspehov ne gre upravičiti z vsemi žrtvami, na katerih je bila vzpostavljena, ali z vsem opustošenjem v državah, ki jih je zadela. Nič ne more nadomestiti prenosa javnega premoženja zasebnikom in zasebnih dolgov javnosti. Osnutki oz. načrtane ideje so bile spodobne, pokvaril jih je pohlep.

Knjiga je bila po izidu deležna mnogih burnih odzivov, veliko kritikov pa se je ostro zneslo nad avtorico. Najti je mogoče več kot ducat strani dolge prispevke, ki zanikajo tako rekoč vsako trditev, ki je zapisana v knjigi. »Obstaja [...] pogodba med avtorjem in bralcem. Avtor [...] mora razjasniti dejstva [...] Na žalost Kleinova ne izpolni svojega dela kupčije.« (Carden 2009) Če knjiga ne bi bila nikoli napisana, ne bi bili prikrajšani za nič (prav tam). Analizirati je ni mogoče brez razumevanja pojma neoliberalizem. Nemogoče je predvidevati, da ta izraz poznajo vsi, koristno pa bi bilo, da bi ga, kar hoče doseči avtorica Naomi Klein. Neznani je morda celo mnogim ameriškim ekonomistom, saj jim mdr. predstavlja le splošno decentralizacijo. Znanje v ekonomiji je omejeno, ljudje si prizadevajo preveč (in pričakujejo, da bodo strokovno izšolani vselej vedeli vse, znali vse pojasniti ali imeli odgovore na vsa (njihova) vprašanja), mnogi misleci pa se nemalokrat zmotijo (Caldwell 2009). V najčistejši obliki, kot je bil zamišljen, se neoliberalizem ni nikoli uveljavil, to pa je razlog, da (najverjetneje) ni doživel pravega vrhunca. Zamenjujejo ali enačijo ga z neokonservativizmom, ki je posebnost ZDA, literatura pa ga napačno poimenuje tudi ekonomski determinizem. Vodilne avtoritete na tem področju se težko sporazumejo o pravilnosti katere od definicij, različne ideje pa si ne nasprotujejo, ampak se dopolnjujejo.

Neoliberalizem nikakor ni samo oblika brez vsebine. V njegovem imenu se je po svetu širila demokracija, ki je temeljila na idealih družbene elite (tako se je pokazala potencialna nezdržljivost (prave) demokracije z ekonomijo svobodnega trga). Svoboda se je ustvarjala z

omejevanjem. Za vzpostavitev enakosti se je bilo treba znebiti neenakosti, saj tuje predstavlja čudno drugačnost. Da bi nekaj lahko (od)rešili, je bilo to treba prej uničiti. S pomočjo kriz se je uničevalo vse, kar je bilo skupnega. Če spontane krize ni bilo, je bila sprožena oz. narejena umetna. Ker šok kmalu skopni oz. hitro mine, je treba z učinkovitimi dejanji vzdrževati stanje, v katerem si nihče ne zmore/sme opomoči, se sprostiti, vedeti, (za)kaj se dogaja, saj ima tako priložnost, da se upre. Zakonodaja ni ovira za kakršno koli početje. »Dajte mi nadzor nad narodovim denarjem/Dovolite mi izdajati ter nadzirati denar naroda in ne zanima me, kdo dela njegove zakone,« je že davno dejal M. A. Rothschild, pionir mednarodnega bančništva. Država bi trg morala nadzorovati, namesto tega pa mu postane izpostavljena. Trg narekuje pogoje in vitka (*lean*) država mora zagotoviti le gospodarsko upoštevanje prostega trga. Razumeti je treba, da denar ustvarja denar, ter da ima vse/vsak svojo ceno oz. vrednost. Človek postane stroj, sredstvo za doseganje dobička. V času obstoječe krize se je takšna filozofija nekoliko umaknila, saj velja za glavnega krivca, ker pa ni bilo hudih kritik, se je ponovno opogumila in za trenutno stanje okrivila vsesplošno državno vmešavanje. Pokazalo se je, da je vsak človek odgovoren zase, da mora zase poskrbeti sam, zaupati le sebi. Trg svoje udeležence prisili v boj. In najmočnejši preživijo.

V Sloveniji vedno znova dopuščamo iste napake in pričakujemo drugačne rezultate. V obdobju osamosvojitve smo zavrnili/odklonili neoliberalistična tranzicijska načela, saj smo verjeli, da bodo naše rešitve posebnost in s tem glavna konkurenčna prednost. Namesto, da bi vzpostavili sistem, ki bi ga hotelo ljudstvo, je nastal socialni kapitalizem, v katerem ne delujeta niti kapitalizem niti družbeni, enakopravni, medčloveški vidik. Tudi ljudje sami več ne vedo, ali bi imeli raje prvo ali drugo možnost, ali nekaj koščkov obojega. Ob prekomerni brezposelnosti, naraščajoči revščini, visokih cenah in brezupu je obveljala miselnost, da je lepo živeti na državnih jasliah, manj prijetno pa je k temu tudi kaj prispevati. Država ob tem ni vzgled, saj se govori eno, interesi posameznikov pa privedejo do čisto drugega. Zamujeno pokušamo nadoknaditi z brezglavim prodajanjem državne lastnine kupcem, ki so v še hujših težavah kot naša podjetja. Naivno sledimo ideji, da pretirano zadolževanje upraviči strogo varčevanje. Več dejavnikov torej nakazuje podobnosti s friedmanizmom, za to pa morda niti ni krivo prepričanje, da je tako prav, ampak občutek, da je treba tako delati. Hkrati bodo državljane pokopali davki, birokracija dela neizmerno škodo gospodarstvu, pristojnost glede določenih zadev se potiska iz enih na druge, država pa dolguje že sama sebi. Očitno pri nas ni ne znanja in ne denarja. Narod pa je ob vseh nečednostih še vedno v uklonljivi drži in umirjeno opazuje ter dopušča, da z njim tako ravnajo, da mu kradejo prihodnost. To ga je naučilo, da se poistoveti s preteklostjo, načenja zgodovinske spore in sanja o nekdanjih idealih. Ljudje se po nepotrebnem prepirajo, nekatere je celo odkrito sram, da so se (v vojni(ah) ali kako drugače) borili za to, kar imamo zdaj. Mnogi so za to dali življenje.

Tudi pri nas bomo državljani plačali grehe zasebnikov. Kot ugotavlja diplomsko delo, »s stališča klasičnega liberalizma taki menedžerji niso kapitalisti, ampak kvečjemu predobro plačani uradniki, ki jih družba ščiti pred lastnimi podjetniškimi napakami« (Kovač 2013).

Razlog za to je nerazumevanje svobodnega trga, neplačevanje opravljenega dela pa prav tako ni nikakršna odlika. Ko ob tem država ne ukrepa, se, kljub temu, kako potratna je, pokaže njena neodzivna in nejasna vloga. Pred zakonom pa smo po ustavi enaki vsi, tudi država.

Prevajanje ni samo pretvarjanje tujega besedila v bralcu razumljiv jezik. Ni pomembno, na kakšen način se prevajalec loti dela, ampak, da zna (naprej) posredovati namen izvirnega besedila, ne da bi ob tem trpela kakovost ali bi se izgubil pomen. Ocena diplomskega dela je, da je bil kot tehnika prevajanja uporabljen funkcionalistični pristop s skoposom, kar je – skupaj z nekaj dodatnimi sestavinami ostalih teorij v prevodoslovju – pravilna izbira za tovrstno besedilo. S svojim prostim ravnanjem ter svobodnimi odločitvami prevajalec vpliva na prevedeno besedilo in tudi prevajalka²³ obravnavane knjige v prevodu ni le neopazna silhueta – torej je vse prej kot Venutijev t. i. nevidni pisec. Pojavlja se prek opomb ali pojasnjuje izbrane prevajalske rešitve, v katerih pravilnost lahko sama hitro podvomi, sploh, če za neko pogosto rabljeno tujko že obstaja domača beseda, ki ne pojasni pojma dovolj zadovoljivo (npr. tranzicija namesto prehod, saj slednji – kot piše prevajalka – za oznako tako dramatične spremembe kar ne zadošča). S tem se kaže prevajalkina težnja, da bi izpolnila t. i. normo utemeljenosti prevajalskih odločitev po Chestermanu, ki zahteva, da zna prevajalec upravičiti, utemeljiti in pojasniti vsako izmed izbranih prevajalskih rešitev. Nekatere besede poleg posebnosti v svojem imenu v sebi nosijo še marsikateri z njo oz. z njenim obstojem povezan pomen, oznako pojava, dejavnosti ali stanja (prav tako je odličen primer pojem tranzicija (skupaj z vsem, kar pride z njo, pred njo, po njej)). Zaradi (vse)splošnosti vsebine in precej strokovnega ter (za obravnavano področje) tipičnega oz. značilnega jezika je težko določiti, kako je v obravnavanem prevodu s podomačevanjem ali potujevanjem, saj je avtorica izvirnik napisala tako, da je ob prevajanju kljub morebitnemu potujevanju nekako domač ter razumljiv povsod (ker se že sama ideologija oz. neoliberalizem po celem svetu odraža na enak način), podomačevanje pa je vidno ob vseh prevajalkinih opombah, komentarjih, razlagah itn. Avtorica izvirnika skozi zgodbo zahodnemu svetu nameni precej grobih besed (celo obtožb), nekakšno poveličevanje anglo-ameriškega sveta ter njegove kulture ali priznavanje nadvlade angleščine oz. angleškega jezika pa v prevodu tako že zaradi same avtorice ni mogoče. Dodajmo še, da je slovenski prevod (besedilo kot celota, brez ovir, ki se ob branju pojavijo ob kakšni novi oz. neznani besedi ali zaradi pomanjkljivega (pred)znanja oz. nepoznavanja tematike) po večini tekoče berljiv.

Opisovanje osrednjih idej knjige je »mučenje jezika z jezikom«. Še vedno npr. ni sprejetega soglasja o tem, kaj pomenita svoboda ter trg. Ti dve in mnoge druge vsestransko zlorabljene besede (država, religija) si vsakdo razlaga po svoje, vse pa so v nekem pogledu zgolj ideologija (Gerlič b. l.). Prevajalka v razlagi svojega prevoda v dodatku slovenske izdaje knjige priznava: »Prevajanje ni preprosto prenašanje besed, kakor da v dlaneh presipavaš pesek iz ene skodele tehtnice v drugo, da se bo nekoč na koncu umerila v pomensko

²³ V kontekstu diplomskega dela si prevajalka Barbara Simoniti zasluži posebno omembo, v nekem pogledu pa bi lahko veljala za avtorico prevoda.

ravnovesje. Prevajanje je izzivalna hkratna uporaba dveh miselnih sistemov. Prevajanje je pustolovsko pohajanje med dvema kulturama. Če poznam meje svojega jezikovnega sveta, jih lahko s prevajanjem širim.« To krasno potrjuje Chestermanovo tezo, da prek oz. s pomočjo prevoda lahko vplivamo na ciljno kulturo, vanjo vnašamo nove meme, jo spreminjamo ter včasih tudi širimo njeno obzorje.

Razlog prve večje (prevodoslovne in/ali jezikoslovne) dileme je že prevod podnaslova knjige, ki ga lahko razumemo kot kapitalizem uničenja, uničevalni kapitalizem, katastrofalni kapitalizem ali kapitalizem katastrof (prevajalka v svojem komentarju oz. razlagi prevoda sicer zelo obširno ter jasno predstavi oz. pojasni svoje prevajalske odločitve – predvsem glede naslova, podnaslova, prevodov ali zapisov nekaterih besed itn. (ne govori sicer o morebitnem načrtno izbranem prevodoslovnem pristopu), strinja pa se, da slovenski bralec veliko lažje in brez obotavljanja stopi v bran napačni ali nedosledni uporabi angleščine, kot pa svojega maternega jezika). Beseda doktrina je abstraktna in pojem šok ima ogromno opredelitev. Lansko leto je izšla knjiga z naslovom Vrvohodska umetnost prevajanja (avtor Štefan Vevar), ki dejavnost prevajanja ter spretno delo prevajalca krasno opiše s prisposodobno hoje po vrvi. Knjigo je (seveda le bralcu, ki je več angleškega jezika in ima dovolj široko splošno znanje) lepše brati v angleškem jeziku, saj je tako veliko bolj razumljiva, izjemnost izvirnika pa se opazi že v poetičnih naslovih (npr. »*Lost in Transition: While We Wept, While We Trembled, While We Danced*« (Klein 2007, 169)). Veliko pripadnikov generacije mladih se najverjetneje strinja z omenjeno opazko in podobno verjame, da je (oz. bo) – skupaj z vsemi razlogi proti temu (nekaj je o tem zapisanega v diplomskem delu) – angleščina t. i. lingua franca (premostitveni, medsebojno sporazumevalni jezik) generacij predvsem mladih izobražencev ter intelektualcev (mdr. kljub npr. tudi – včasih neljubemu – samodejnemu navezovanju angleškega jezika na anglo-ameriško kulturo). Mnogim mladim je ljubše brati obravnavano knjigo v izvirniku, (po)gledati ter poslušati pripadajoči dokumentarec brez slovenskih podnapisov in o tej tematiki pisati ter se pogovarjati v angleščini. Tako nekako vsi angleškemu jeziku priznavamo status ne le lingue france, ampak kar globalnega, vseobsegajočega jezika. S tem ni nič narobe, če se dovolj zavedamo omejitev – in morebitnih možnosti oz. priložnosti za izkoriščanje – tak(šn)ega jezika.

Prav posebne omembe je vredna ugotovitev, da, tako kot kapitalizem, tudi prevod stremi k prostosti, da se lahko širi, raste in preživi. Globalizacija obeh. Stvaritev eno(tno)sti. Brez omejitev. In ne samo to, da obstaja medsebojna povezava, obe področji zagovarjata, kako pomembno je, da se človek zaveda sebe, svoje okolice, da je obveščen, in da bo le tako, s takšno ozaveščenostjo, lahko svoboden.

Iz povsem nedolžnega razmišljanja o morebitni (duševni) motenosti nekaterih entitet, ki so opisane v knjigi, je po naključju prišlo do ugotovitve, da dotične razprave že obstajajo. Ne samo, da (v domači in tuji literaturi) krute kapitaliste označujejo kot psihopate, tudi ena izmed tehnik prevajanja temelji na novodobnem razumevanju človeškega razvoja. Prek obeh

omenjenih neposrednih povezav dveh popolnoma različnih ter neodvisnih področij s teorijo sebičnega gena tako obstaja posredna povezava med prevodoslovjem in neoliberalizmom, kar je najbolj presenetljivo dejstvo diplomskega dela, ter tudi njegova največja dodana vrednost. Ne nazadnje se je sama ideja (to lahko pojmuje kot oz. imenujemo kar mem) neoliberalizma nujno širila s pomočjo jezika – najprej angleščine, tudi v funkciji lingue france, ki je omenjena prej –, in ko je prestopala preko meja kulturnih okolij, je bilo to mogoče le prek prevoda kot mehanizma za preživetje oz. ohranjanje memov. To dokazuje tako Dawkinsova kot tudi Chestermanova stališča.

Diplomsko delo je v celoti teoretično, empirični del je bil neuspeli poskus vzpostavitve stika z Naomi Klein. Če ne bi obstajale omejitve glede obsega naloge, bi nekateri problemi in ideje lahko bili podrobneje obravnavani ali razširjeni, dobrodošla izboljšava pa bi ob enakem pogoju bila tudi dodana izkustvena raziskava (z anketo, intervjuji itd.). Zanimivo bi bilo preveriti še, kako je knjiga prevedena v ostalih jezikih, predvsem v nam sorodnih in/ali kulturološko oz. kulturno bližnjih, pa tudi, kako (če) ekonomske ideje vplivajo na prevodoslovje, prevajanje in prevod, ali obratno. Brez prave rešitve je ostalo razmišljanje o obstoju neoliberalizma v Sloveniji, ugotovitev o izbranem pristopu k prevajanju knjige pa je zgolj domneva – postavljena deduktivno, (torej) z ugotavljanjem oz. prepoznavanjem uporabljenih strategij in njihovim umeščanjem v uveljavljene ter ustaljene prevodoslovne pristope –, ki/kar morda ne odraža prevajalkinih osebnih zamisli (iz prevajalkinih osebnih komentarjev ni razumeti, da bi se zavestno odločila za kateri koli (po)znani prevodoslovni pristop ter njegovo dosledno uporabo – pravzaprav se po vsej verjetnosti s prevodoslovjem prav posebej sploh ni ukvarjala, ampak se je pri prevodu ravnala po lastni presoji ter nedvomno obširnem (ne le jezikovnem) znanju). Osrednje poglavje diplomskega dela se mogoče zdi kot obnova knjige, vendar to ne drži, saj katera koli ubrana smer/pot raziskave končno vselej pripelje do enakih/istih zaključkov. Obravnavana tematika zahteva preplet mnogih področij, kar kliče po interdisciplinarnosti (kar spet potrjuje utemeljenost enega od prevodoslovnih pristopov – tj. sestavljeni oz. interdisciplinarni, ki ga zagovarja Snell-Hornbyjeva, in ki omogoča analizo prevoda z zelo raznolikih zornih kotov), ta pa je razlog, da misel vmes rahlo skrene z začrtane smeri. Omenjeno lahko zadovoljivo upravičimo z raziskavo kulturne vpetosti obravnavanega besedila (kot kulturema) in njegove izvenbesedilne razsežnosti. Tudi knjiga je tako rekoč interdisciplinarna, saj (avtorica) večkrat zaide (pohvalno) in piše o stvareh, za katere se zdi, da ne sodijo oz. spadajo zraven. A nepopolno je iskati popolnost.

Morda še dva pomisleka za nadaljnje razmišljanje. Kako namerava neoliberalizem bogateti, če bo odstranil vse, ki mu nasprotujejo? Ali ni čudno, da imajo ljudje raje tuje ter poceni, kot domače ter dražje, in da kljub vsem sovraštvom, ki vladajo po svetu, ne pride do raznih bojkotov izdelkov ali storitev?

Sklenimo diplomsko delo z besedami, ki jih je izrekel David Icke: »Najvišja oblika nadzora je, ko misliš, da si svoboden [...] Ena oblika diktature je biti v zaporniški celici, kjer lahko vidiš rešetke in se jih dotakneš. Druga je sedeti v zaporniški celici, ampak ne moreš videti rešetk, misliš pa, da si svoboden. Za čemer človeška rasa trpi, je množična hipnoza. [...] Brezno med tem, kar nam je povedano, da se dogaja, in kaj se resnično dogaja, je vsekakor velikansko. [...] Ves čas nam govori, v kaj naj verjamemo, da je resnično. [...] Veste. Ker se vam bodo smejali v obraz ob pojasnilu, ki upodablja celotno sliko vsega, kar se dogaja. In se.«

NUNCA MÁIS

LITERATURA

- Alkalaj, Mišo. 2005. *Neoliberalizem in neokonzervativizem: Najmočnejši politični struji sodobnega sveta*. <http://www.mladina.si/96840/neoliberalizem-in-neokonzervativizem/> (12. 3. 2014).
- Bassnett, Susan. 2005. *Translation Studies*. London: Routledge (Taylor & Francis Group).
- Blažič, Gašper. 2013. *Neoliberalizem – kaj je že to?*
<http://www.casnik.si/index.php/2013/04/26/neoliberalizem-kaj-je-ze-to/> (18. 2. 2014).
- Caldwell, Bruce. 2009. *The Chicago School, Hayek, and Neoliberalism*.
http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1356899 (11. 3. 2014).
- Carden, Art. 2009. *Shock and Awe: Institutional Change, Neoliberalism, and Disaster Capitalism*. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1302446 (25. 3. 2014).
- Chesterman, Andrew. 1997. *Memes of Translation: The spread of ideas in translation theory*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Damijan, Jože P. 2014. *Alternative neoliberalizmu*. <http://damijan.org/2014/02/12/alternative-neoliberalizmu/> (18. 2. 2014).
- Dawkins, Richard. 2008. *Sebični gen*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Dolenc, Sašo. 2007. *Sebični geni in Adamova zmota*.
<http://www.kvarkadabra.net/article.php/Sebicni-geni-in-Adamova-zmota> (19. 3. 2014).
- Euronews. 2013. *Ten years after: The Iraq War in 10 figures*.
<http://www.euronews.com/2013/03/25/web-ten-years-after-the-iraq-war-in-10-figures/> (10. 3. 2014).
- Frankl, Peter. 2014. Pametni policaji – rešite nas. *Finance Weekend*, 24. januar, 2.
- Friedman, Thomas L. 2009. *Izravnavanje sveta: Kratka zgodovina 21. stoletja*. Tržič: Učila International.
- Gerlič, Branko. B. 1. *Neoliberalizem kot ideologija*.
http://www.zofijini.org/bodica_ideologija.html (31. 3. 2014).
- Glinavos, Ioannis. 2008. *The Credit Crunch and the End of Neoliberalism*.
http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1312722 (31. 3. 2014).
- Google Books. B. 1. *Memes of Translation: The spread of ideas in translation theory*.
http://books.google.si/books/about/Memes_of_Translation.html?id=gJo20Jm5DRQC&redir_esc=y (15. 2. 2014).
- Grewal, David Singh in Jedediah S. Purdy. 2014. *Introduction: Law and Neoliberalism*.
http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2341068 (24. 3. 2014).
- Hackworth, Jason. 2009. *The neoliberal city after the death of neoliberalism*.
http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1450983 (24. 3. 2014).
- Halimi, Serge. 2013. Ponovna osvojitve politike. *Le Monde Diplomatique v slovenščini* 6 (10): 1.
- Ihan, Alojz. 2013. *Prekleti neoliberalizem*.
http://www.siol.net/priloge/kolumne/alojz_ihan/2013/12/prekleti_neoliberalizem.aspx (30. 3. 2014).

- Klein, Naomi. 2007. *The Shock Doctrine: The Rise of Disaster Capitalism*. London: Allen Lane.
- Klein, Naomi. 2009. *Doktrina šoka: Razmah uničevalnega kapitalizma*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Kocbek, Alenka. 2006. *Language and Culture in International Legal Communication*. [Http://www.fm-kp.si/zalozba/ISSN/1581-6311/4_231-247.pdf](http://www.fm-kp.si/zalozba/ISSN/1581-6311/4_231-247.pdf) (18. 6. 2014).
- Kocbek, Alenka. 2011. *Prevajanje pravnih besedil: Pasti in strategije v prevodih pogodb*. Koper: Fakulteta za management.
- Kotnik, Tadej. 2014. Ponorela cenzura in poceni big mac. *Finance*, 8. januar, 11.
- Kovač, Matej. 2012. *Pljunek na neoliberalizem*. [Http://www.finance.si/349751/Pljunek-na-neoliberalizem](http://www.finance.si/349751/Pljunek-na-neoliberalizem) (18. 2. 2014).
- Kovač, Miha. 2013. *Neoliberalizem? Dajte no*. [Http://www.delo.si/zgodbe/sobotnapriloga/neoliberalizem-dajte-no.html](http://www.delo.si/zgodbe/sobotnapriloga/neoliberalizem-dajte-no.html) (18. 2. 2014).
- Masten, Igor. 2013. *Poslovilna kolumna*. [Https://www.dnevnik.si/mnenja/kolumne/poslovilna-kolumna](https://www.dnevnik.si/mnenja/kolumne/poslovilna-kolumna) (18. 2. 2014).
- Nolimal, Dušan. 2013. *Dušan Nolimal: »Kjer je moč, denar, privilegiji, so tudi psihopati«*. [Http://www.delo.si/zgodbe/sobotnapriloga/dusan-nolimal-kjer-je-moc-denar-privilegiji-so-tudi-psihopati.html](http://www.delo.si/zgodbe/sobotnapriloga/dusan-nolimal-kjer-je-moc-denar-privilegiji-so-tudi-psihopati.html) (26. 2. 2014).
- Moyo, Dambisa. 2013. Združitev v enotno ekonomsko teorijo. *Finance* 229 (12): 9.
- Munday, Jeremy. 2001. *Introducing Translation Studies: Theories and applications*. London: Routledge (Taylor & Francis Group).
- Myskja, Kjetil. 2013. *Foreignisation and resistance: Lawrence Venuti and his critics*. [Http://ojs.ub.gu.se/ojs/index.php/njes/article/viewFile/2201/1957](http://ojs.ub.gu.se/ojs/index.php/njes/article/viewFile/2201/1957) (16. 5. 2014).
- Nolimal, Dušan. 2013. *Dušan Nolimal: »Kjer je moč, denar, privilegiji, so tudi psihopati«*. [Http://www.delo.si/zgodbe/sobotnapriloga/dusan-nolimal-kjer-je-moc-denar-privilegiji-so-tudi-psihopati.html](http://www.delo.si/zgodbe/sobotnapriloga/dusan-nolimal-kjer-je-moc-denar-privilegiji-so-tudi-psihopati.html) (26. 2. 2014).
- Nord, Christiane. 1997. *Translating as a Purposeful Activity: Functionalist Approaches Explained*. London: Routledge (Taylor & Francis Group).
- Pirtošek, Zvezdan. 2013. *Je svobodna volja le iluzija*. [Http://medicina.finance.si/8350181/Je-svobodna-volja-le-iluzija](http://medicina.finance.si/8350181/Je-svobodna-volja-le-iluzija) (26. 2. 2014).
- Sinn, Hans-Werner. 2014. Reševanje Evrope od temeljev navzgor. *Finance*, 13. januar, 13.
- Snell-Hornby, Mary. 1988. *Translation Studies: An integrated approach*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ)*. B. 1. Šok. [Http://bos.zrc-sazu.si/cgi/neva.exe?name=ssbsj&tch=14&expression=zs%3D76910](http://bos.zrc-sazu.si/cgi/neva.exe?name=ssbsj&tch=14&expression=zs%3D76910) (1. 2. 2014).
- STA (Slovenska tiskovna agencija). 2013. *Mussomeli za Finance: Slovenija je kot žaba, ki jo počasi kuhate*. [Http://demokracija.si/arhiv/25816-mussomeli-za-finance-slovenija-je-kot-aba-ki-jo-poasi-kuhate](http://demokracija.si/arhiv/25816-mussomeli-za-finance-slovenija-je-kot-aba-ki-jo-poasi-kuhate) (18. 2. 2014).
- Ščuka, Viljem. 2013. *Intervju: Dajmo podjetništvo v šole*. [Http://mojefinance.finance.si/8336372/Intervju-Dajmo-podjetni%C5%A1tvo-v-%C5%A1ole](http://mojefinance.finance.si/8336372/Intervju-Dajmo-podjetni%C5%A1tvo-v-%C5%A1ole) (18. 2. 2014).
- Toplak, Simona. 2013. Še več dobrih novic. *Finance*, 28. november, 2.

Venuti, Lawrence. 2004. *The Translator's Invisibility: A history of translation*. London: Routledge (Taylor & Francis Group).

Vodopivec, Blaž. 2014. Kumrovški gradualizem. *Finance*, 24. januar, 8.

Žabjek, Božan. 2014. *Vojaški kemični letalski napad NATA na Slovenijo!*

[Http://www.publishwall.si/bozan.zabjek/post/98077/voja%C5%A1ki-kemi%C4%8Dni-letalski-napad-nata-na-slovenijo](http://www.publishwall.si/bozan.zabjek/post/98077/voja%C5%A1ki-kemi%C4%8Dni-letalski-napad-nata-na-slovenijo) (18. 2. 2014).

PRILOGE

Elektronska pošta *comment on recent financial and economic crisis*, naslovljena na Naomi Klein, in povratno sporočilo samodejnega odzivnika (do vključno dne 10. 7. 2014).

- Priloga 1 Prvi poizkus vzpostavitve stika z avtorico knjige
- Priloga 2 Drugi poizkus vzpostavitve stika z avtorico knjige
- Priloga 3 Povratno sporočilo samodejnega odzivnika

PRVI POIZKUS VZPOSTAVITVE STIKA Z AVTORICO KNJIGE

Dear Sir or Madam,

my name is Grega and I come from Slovenia, small European country. I study economics and management and I decided to use the book The Shock Doctrine as my main source for a project for Bachelor's degree (I want to focus on subjects described in book and similarities to my country and book's linguistical characteristics) and I was humbly hoping to get a short, brief comment on recent financial and economic crisis in the USA and Europe - which is about to hit at its hardest in my own country -, just to get a feeling how Mrs. Klein sees this topic; if we could understand the crisis in the same form as crises in the book or is there another interest begining to rise.

I decided to write this e-mail, because everyday young people are more desperate when it comes to debate about their (stolen) future which seems so unfortunate and unpredictable and I really began to wonder what the author's view on that topic might be. Maybe I missed or overlooked any similar articles on the internet, however I would be very grateful for few minutes of Mrs. Klein's time to answer. Furthermore, I would like to apologize for any grammatical errors since English is not my mother tongue and I am not yet used to write such formal e-mails in foreign language.

I look forward to hearing from you; any response will be greatly appreciated and I thank you very much for your help. Kind regards.

Yours faithfully,

Grega.

DRUGI POIZKUS VZPOSTAVITVE STIKA Z AVTORICO KNJIGE

Hello again,

few months ago I wrote you an e-mail which has not yet been answered and I thought I would try again, though I am very much aware how hard it is to answer all the questions you get. But still, I have nothing to lose if I try my luck again. :)

Thank you,

Grega.

POVRATNO SPOROČILO SAMODEJNEGA ODZIVNIKA

Naomi appreciates your interest in her work. Please rest assured that your letter will be read. However, due to the large volume of letters Naomi receives, it may take us some time to respond to your email. Thank you for your patience. If your message is a time-sensitive media inquiry, event request, or reprint permissions question, please email Jackie Joiner at klp123@gmail.com.

Best wishes,

Rajiv Sicora

Klein Lewis Productions

www.naomiklein.org